Editörler
Alev DURAN
Gökçen ÇATLI ÖZEN

TARİH, SOSYOLOJİ VE ANTROPOLOJİ BAĞLAMINDA İNCELEMELER

Prof. Dr. Abdûlhaluk Mehmet ÇAY önsözüyle

hiperyayın

TARİH SOSYOLOJİ VE ANTROPOLOJİ BAĞLAMINDA İNCELEMELER

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Alev DURAN

Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ÇATLI ÖZEN

Prof. Dr. Hacı DURAN
Prof. Dr. Mustafa AKSOY
Prof. Dr. Salim GÖKÇEN
Prof. Dr. Sami ŞENER
Prof. Dr. Turan AKKOYUN
Prof. Dr. Veysel BOZKURT
Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ
Doç. Dr. Ahmet OĞUZ
Doç. Dr. Gökhan BOLAT
Doç. Dr. Mustafa GÜÇLÜ
Doç. Dr. Süleyman DOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Alev DURAN
Dr. Öğr. Üyesi Burcu GÜDÜCÜ
Dr. Öğr. Üyesi Çağatay SARP
Dr. Öğr. Üyesi Emrullah TÜRK
Dr. Öğr. Üyesi Ergenekon SAVRUN
Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ÇATLI ÖZEN
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt YILMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Murat ÇAY
Dr. Öğr. Üyesi Nuran KILAVUZ
Dr. Araş. Gör. Büşra HALİS ÖZTÜRK
Dr. Mutlu ÖZGEN
Öğr. Gör. İkbal VURUCU
Araş. Gör. Tuğçe CELEP
Uzm. Uğur Berk KALELİOĞLU

hiperyayın

Hiperyayın 698
Araştırma- İnceleme

Editörler
Dr. Öğr. Üyesi Alev DURAN-Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ÇATLI ÖZEN

Genel Yayın Editörü
Hatice BAHTİYAR

Mizanpaj
Senem ILGIN

Kapak Tasarım
Kenan TEMİZEL

Yayıncı Sertifika No: 16680

ISBN: 978-625-7845-55-7
e- ISBN: 978-625-7845-56-4

1. Baskı: İstanbul, 2020

Copyright© Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın telif hakları, 5846 sayılı yasanın hükmüne göre, kitabı yayımlayan Hiperlink Eğitim İletişim Yay. Gıda. San. ve Tic. Ltd. Şti. ve Dr. Öğr. Üyesi Alev DURAN- Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ÇATLI ÖZEN'e aittir. Yayımcının ve yazarın izni olmaksızın elektronik ve mekanik herhangi bir kayıt sistemi veya fotokopi ile çoğaltılamaz, kopyalanamaz. Ancak kaynak gösterilerek kısa alıntı yapılabilir.

Kitap içerisinde yer alan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
Yayınevi uluslararası bir yayınevidir.

Tarih, sosyoloji ve antropoloji bağlamında incelemeler / ed. Alev Duran, Gökçen Çatlı Özen.
- İstanbul: Hiperyayın, 2020.
604 s.: fotoğ., tbl., şkl.; 21 cm. — (Hiperyayın Araştırma-İnceleme; 698)
Kaynakça bölüm sonlarındadır.

ISBN: 978-625-7845-55-7
e-ISBN: 978-625-7845-56-4
1. Tarih 2. Sosyoloji 3. Antropoloji I. Eser adı II. Dizi
D16.166 .T37 2020 901 TAR 2020

Baskı-Cilt: Yalın Yayıncılık-**Sertifika No:** 44154

GENEL SATIŞ PAZARLAMA VE YAYINEVİ
Hiperlink Eğt İlet. Yay. Gıda San. ve Paz. Tic. Ltd. Şti
Tozkoparan Mah. Haldun Taner Sok. Alparslan İş Merkezi
No: 27 Kat: 6 D: 21 Merter- Güngören / İstanbul
Telefon: 0212 293 07 05-06 Faks: 0212 293 56 58
www.hiperlink.com.tr / info@hiperlink.com.tr

Dr. Alev DURAN

İlk ve ortaöğretimini Ankara'da tamamlayan yazar, üniversiteyi 2010 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde okumuş ve aynı yıl eğitim tarihi çalıştığı yüksek lisansına başlayarak 2012'de tamamlamıştır. Ardından Erciyes Üniversitesi Tarih bölümü Yakınçağ bilim dalında başladığı doktora eğitimini 2017 yılında tamamlayarak bilim doktoru unvanını almıştır. Doktora araştırması, Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenen Alev Duran, 2015-2017 yılları arasında Macaristan Hükümet Bursu ile Macaristan'da alan araştırması ve dil eğitimi için 2 yıl çalışma yürütmüştür. Yazar, Macaristan Lorand Eötvös Üniversitesi (ELTE) ve Budapeşte Balassi Enstitüsü'nde birer yıl eğitim almıştır. İngilizce ve Macarca bilen Duran, halen İstanbul Aydın Üniversitesi Tarih Bölümünde öğretim üyesi olarak görev almakta ve Türk-Macar ilişkileri ve eğitim tarihi üzerine çalışmaktadır.

Yayımlanan Kitapları:

Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Eğitim (1876-1923)

Özdilek Mecmuası

Türk-Macar İlişkilerinde Tayyip Gökbilgin / László Rásonyi ve Tayyip Gökbilgin Mektuplaşmaları

Macar Türkolojisinin Türklük Fikrine Katkısı 1870-1945

Prof. Dr. Abdulhaluk M. Çay 35. Yıl, Armağanı, (ed. Alev Duran)

Türkiye'nin Bölgesel Sorunları- Osmanlı'dan Günümüze- Doğu Akdeniz (ed. Alev Duran)

Türkiye'nin Bölgesel Sorunları- Osmanlı'dan Günümüze- Balkanlar (ed. Alev Duran)

Türkiye'nin Bölgesel Sorunları-Osmanlı'dan Günümüze- Ortadoğu (ed. Alev Duran)

Dr. Gökçen ÇATLI ÖZEN

Yazar ilköğretimini Fransa'da Poiters ve Paris'te, liseyi İstanbul Saint-Benoit Kolejinde, lisansını İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Fakültesi Fransız Dili Eğitimi bölümünde, yüksek lisansını ve doktorasını Yeditepe Üniversitesi Sosyal Antropoloji bölümünde tamamlamıştır. Yüksek lisans tezi Alevi-Sünni evlilikleri üzerinedir. Doktora tezi ise, kent kültüründeki Aleviler ve cemevleri üzerinedir. Her iki çalışma, alanında bir ilki temsil etmektedir. Yayımlanmış kitapları, makaleleri, saha çalışmaları ve köşe yazıları bulunmaktadır. Halen İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde Dekan Yardımcısı ve Sosyoloji Bölümü Dr. Öğr. Üyeliği görevine devam etmektedir. Çalışma alanı kültür kapsamı içerisinde antropoloji ve sosyolojidir. İngilizce ve Fransızca bilen Çatlı Özen evli ve bir çocuk annesidir.

Yayımlanan Kitapları:

Kültürel Antropoloji (Editör-Bölüm yazarı)

Sosyal Antropoloji (Bölüm yazarı)

Prof. Dr. Abdulhaluk M. Çay 35. Yıl, Armağanı (Bölüm yazarı)

Türkiye'nin Bölgesel Sorunları-Osmanlı'dan Günümüze-Ortadoğu (Bölüm yazarı)

Eğitim Antropolojisi (Bölüm yazarı)

Ergenlerde İnternet Bağımlılığının Depresyon ve Anksiyete Üzerindeki Etkisi (Editör)

Babam Çatlı (Yazar)

Çatlı Reis (Yazar)

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ 9

1. BÖLÜM

TOPLUM BİLİM ARAŞTIRMALARI AÇISINDAN TARİH VE SOSYOLOJİ İLİŞKİSİ

Tarih ve Sosyoloji İlişkisi 11
Dr. Öğr. Üyesi Burcu GÜDÜCÜ

Tarih ve Sosyoloji İlişkisinin Zorunluluğu 32
Prof. Dr. Mustafa AKSOY

Gündelik Hayat Sosyolojisinin Tarihsel Arka Planı: Kuramsal Bir Yaklaşım 44
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt YILMAZ

Toplumbilim Araştırmalarında Sosyoloji ve Tarih 68
Prof. Dr. Mustafa AKSOY

Tarih Bilimine Yardımcı Bilim Dalı Olarak Sosyoloji 117
Dr. Öğr. Üyesi Alev DURAN

2. BÖLÜM

TARİH SOSYOLOJİSİ ALANINDA GÖRÜŞ VE YÖNTEMLER

Sabri F. Ülgener Sosyolojisine Genel Bir Bakış 127
Dr. Öğr. Üyesi Çağatay SARP

Anadolu'dan Bir Bilim İnsanı "Ayaklı Kütüphane": Kırzıoğlu (10 Mart 1917-10 Şubat 2005) 142
Prof. Dr. Turan AKKOYUN

Tarih Sosyolojisinde Antipozitivist Yönelimler: Şahıslar ve Ekoller Üzerine Bir Değerlendirme 163
Uzm. Uğur Berk KALELİOĞLU

3. BÖLÜM

MODERN EĞİTİMDE TARİH VE SOSYOLOJİNİN KULLANIMI

Tarihin Kötüye Kullanımı: Gerçeklik ve Yorum 178
Öğr. Gör. İkbal VURUCU

Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Halk Eğitimi Alanında Görülen Gelişmelerin Değerlendirilmesi..... 207
Doç. Dr. Mustafa GÜÇLÜ

Modern Eğitim Tarihi ve Sosyolojinin Kullanımı..... 233
Doç. Dr. Süleyman DOĞAN

4. BÖLÜM

TARİH SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ÜZERİNE GÖRÜŞ VE YÖNTEMLER

Sosyal Bilimlerde Üç Paradigma: Modernist, Post-modernist, Sentez Görüş ve Yöntemler 275
Araş. Gör. Tuğçe CELEP

Şemsettin Sami'ye Göre Dünyada Yaşayan Bazı Irkların Antropolojik Özellikleri: Kafkas, Moğol, Zenci ve Amerikanlar ... 299
Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ-Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Murat ÇAY

Sosyal Teorilerin Tarihleri 315
Prof. Dr. Hacı DURAN

İbrahim Hakkı Konyalı'nın Eserlerinde Tarih ve Folklor İlişkisi... 329
Dr. Mutlu ÖZGEN

5. BÖLÜM

SOSYOLOJİNİN VE ANTROPOLOJİNİN TARİH ARAŞTIRMALARINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Sosyoloji, Antropoloji ve Tarihin Toplum Bilim Araştırmalarındaki Ortaklığı 389
Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ÇATLI ÖZEN

Sosyolojinin ve Antropolojinin Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi 410
Dr. Öğr. Üyesi Ergenekon SAVRUN

6. BÖLÜM

SOSYOLOJİ BİLİMİ ALANINDA GÜNCEL ÇALIŞMALAR

Hukukun Sosyalleşmesi ve Alternatif Hukuk Anlayışına İhtiyaç..424
Prof. Dr. Sami ŞENER

Covid-19 Küresel Salgını ve Yaşlıların Salgın Deneyimi 448
Dr. Öğr. Üyesi Emrullah TÜRK

CİNSİYETE GÖRE DEĞERLERDE FARKLILAŞMA..... 474
Dr. Araş. Gör. Büşra HALİS ÖZTÜRK-Prof. Dr. Veysel BOZKURT

7. BÖLÜM

TARİH BİLİMİ ALANINDA GÜNCEL ÇALIŞMALAR

Türk ve Yunan Tarihçiliği Açısından Pontus Meselesi.....499
Prof. Dr. Salim GÖKÇEN

Albay V. P. Liakhov'un Komutasında Fars Kazak Tugayı ve Meşrutiyet Hareketleri (Rusça Kaynaklara Göre) 517
Doç. Dr. Gökhan BOLAT-Elhan ALLAHVERDİYEV

Islahat Fermanı'ndan Sonra Ağrı ve Çevresinde Ermeni Faaliyetleri... 537
Doç. Dr. Ahmet OĞUZ

Tanzimat Fermanı'nın İlanıyla Başlayıp İkinci Meşrutiyet ile Devam Eden Kadının Sosyalleşme Hareketleri 552
Dr. Öğr. Üyesi Nuran KILAVUZ

Muhammed Musaddık'ın Devrilmesinin Türk Basınındaki Yansımaları..... 577
Doç. Dr. Gökhan BOLAT-Hayrettin YILMAZ

ÖN SÖZ[1-2]

Tarih bilimi bilindiği gibi geçmişten günümüze toplumsal olayları yer, zaman ve olayın kahramanları etrafında inceleyen bir bilim dalı olarak ifade edilmiştir. Destani ve romantik bir tarih anlayışı olarak nitelendireceğimiz bu anlayış, 19. yüzyılda tarihi olayların sebep ve sonuçları araştırılarak, günümüzdeki bilimsel tarih anlayışının şekillenmesiyle büyük bir değişikliğe uğramıştır.

Gerçek manadaki tarih bilimi anlayışı, bu büyük değişiklikle şekillenmeye ve olgunlaşmaya başlamıştır. 19. yüzyıldan itibaren oluşan bu tarih anlayışı ile milletler, temsil ettikleri kültürlerin ve varlıkların tarihi kökleri, destan ve efsanelerin anlatımı dışında toplumsal bilimlerden felsefe, sosyoloji, antropoloji, arkeoloji, dil ile edebiyat, din bilimi, coğrafya ve bunlar gibi bilim dallarından da beslenerek milletlerin tarihi geçmişi daha gerçekçi ve açık bir biçimde ortaya konulmuştur.

Dr. Alev DURAN ve Dr. Gökçen ÇATLI ÖZEN'in fikri editörlüğünde oluşan ve değerli bilim insanlarımızın katkılarıyla tamamlanan çalışma, bu açıdan büyük değer taşımaktadır. Yedi bölümden oluşan kitap, tarih bilimi açısından olduğu kadar sosyoloji ve antropoloji açısından da kanaatimce önemlidir. Önemlidir çünkü toplum bilimlerinin ortaklaşa hareketi, uzmanlaşmalarının bir gereğidir.

Şunu açık bir şekilde anlamak gerekir ki tarihi değer taşıyan bir sosyal oluşumun ortaya konulabilmesinde, sosyal bilimlerinin tümünün desteğinin sağlanması modern tarih anlayışında olduğu kadar, ona destek veren sosyal bilim dalları için de büyük önem arz eder. Antropoloji ve sosyoloji toplumsal yapıların, değerlerin ve normların nabzını tutan iki bilim dalı olarak bunu tarihten yoksun yapması düşünülemez. O sebeple bu eserin doğumunda, değerli editörlere, Türkiye'nin dört bir yanındaki farklı üniversitelerde görev yapan bölüm yazarlarına ve yayınevine bilim dünyamız adına sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Devlet Eski Bakanı

Prof. Dr. Abdülhaluk Mehmet ÇAY

---

1 Kitap kapağındaki isimler akademik unvan ve alfabetik sıraya göre yazılmıştır.

2 Kitap üç farklı sosyal bilim dalının katkılarıyla oluşturulduğundan, çalışmaların alıntı ve kaynak gösterimi serbest bırakılmıştır.

Modern Eğitim Tarihi ve Sosyolojinin Kullanımı

Doç. Dr. Süleyman DOĞAN[1]

Giriş

Eğitimi insanın inşası olarak kabul edersek, eğitim tarihini de insanlık tarihi kadar eski olduğunu söyleyebiliriz. Eğitim sadece modern dönemlerin değil tüm insanlığın tarihinde önemli bir görev ifa etmiştir. Eğitim sadece tek başına insanı inşa etmemiş aynı zamanda topluma ve toplumsal yapıya büyük katkı sağlamıştır. Bu yönüyle eğitim hem tarihin ve hem de sosyolojinin nesnesi ve hatta öznesi olmuştur. Eğitim, toplumun bütünlüğünü ve devamını sağlayan temel kurumların başında yer almaktadır. Bireylerin davranışlarındaki etkisiyle onları sadece toplumsal varlık haline getirmekle kalmaz, diğer temel örgütlenmelerindeki davranışlarını da belirler. Bu yönüyle eğitim, toplumun her alanında etkisi kolaylıkla görülen, en önemli toplumsal kurumlardan biri olduğu aşikardır. Eğitim, toplum içinde cereyan eden bir sosyalleşme olgusu olarak ele alındığında, okullar ve diğer eğitim-öğretim birimleri de bu toplumsal olguyu organize ettiğinden eğitim bir sosyal olay olarak ele alınmakta; eğitim olgusuna sosyal yönden yapılan yaklaşım ve incelemeler de "Eğitim Sosyolojisi" adı altında toplanmaktadır.

Eğitim meselesi!

Ektiğini en geç biçen çiftçi öğretmendir. Felsefe, kültür üzerinde düşünce olduğuna göre, onun en önemli cephesi eğitim ve öğretim felsefesi olmalıdır. İnsanlık tarihi eğer insan olmanın tarihi ise, o her şeyden önce eğitim tarihi demektir (Ülken, 2001). Eğitim sistemi kurulurken öncelikle hedefler verilmelidir. Hedeflerin niteliği konusunda bir karara varabilmek için, felsefeye başvurmak zorundadır. Hedef davranışların hangi ölçütlere dayandırılırsa,

1 Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: sudogan@yildiz.edu.tr dogansuleyman1@hotmail.com

istendik olacağı konusunda bir karara varmada, felsefe ölçütler takımı olarak işe koşulmalıdır (Sönmez, 2008).

Yükseköğretime geçiş, eğitilmiş işsizler, öğrencilerin kontrolü, öğretim teknikleri, ahlakilik, çözülme, toplumsal ve ferdi problemler gibi, daha pek çık probleme cevap arama gayreti, sosyal temellere açısından eğitim felsefesi önem arz etmektedir (Tozlu, 2014). Eğitim meselesi millî bir meseledir. Üniversite meselesini hallededememiş bir Türkiye'nin gelişmesi, kalkınması, ileriye gitmesi, teknoloji üretmesi ve dünyanın efendileri arasına girmesi mümkün değildir. Dünyanın en başarılı 100 üniversitesinin, süper güç dediğiniz ülkelerden çıktığını görürsünüz (Doğan, 2016).

Eğitim işi bahçıvan işine benzer. Bahçıvanın yapacağı iş, elma ağacına armut verdirmek değildir. Elma ağacına elma vermeyi öğretmek de değildir. Bahçıvanın yapacağı iş, elma ağacının elma vermesi için gerekli olan dış şartları sağlamaktır. Toprak, hava, güneş, su gübre gibi şartlar sağlanınca ağaç yemişini kendini kendine verecektir. Eğitim işinde de böyledir. İnsan dışarıdan yetiştirilemez. Yetişme şartları var olunca insan kendi kendine yetişir. Terbiye etmek yoktur, terbiye olmak vardır (Baltaçıoğlu, 1964). İsmail Hakkı Baltaçıoğlu İçtimail *Mektep* (Sosyal Okul) teorisiyle Eğitim Sosyolojisine sosyal gerçekliliği kurcalayan önemli bir toplumsal işlev yüklemiştir. O, eğitimi teorik olarak değil, bir toplumsal gerçeklilik olarak değerlendirir. Ona göre eğitim insanı toplumsal hayata hazırlar. Okul da bunun için önemli bir araçtır (Doğan, 2012).

Sosyoloji nedir?

Sosyoloji: aile, köy, kent, devlet, lonca, sendika vb. gibi çeşitli insan toplumlarının veya zümrelerini araştıran bir bilimdir. Bir başka tabirle sosyoloji: insan toplumlarını ve bu topumlar içinde meydana gelen çeşitli olayları-zümre veya toplumsal bütünlüğü daima göz önünde bulundurarak- araştıran bir bilimdir (Kösemihal, 1974). Sosyoloji kelimesine gelince, Latincenin "Socius" arkadaş ve Yunanca'nın "Logos" kelime, söz anlamına gelen iki ayrı

yabancı dilden alınmış melez bir sözcüktür. Bu sözcük, dil mantığı bakımından sakatlığına rağmen bilim literatüründeki yerini korumuştur. Fransız bilgini Auguste Comte (1957), biyoloji (can bilgisi), etnoloji (kavimler bilgisi), antropoloji (insan bilgisi) gibi tabirlerden esinlenerek sosyoloji (toplum bilimi) kelimesini icat etmiştir (Bilhan, 1996).

Eğitim sosyolojisi, okulun oluşturduğu toplumsal ve psikolojik çevreyi ve bu çevrenin, tüm öğrenim ve olgunlaşma sürecinde çocuğun üzerinde gerçekleştirdiği etkileri belirleyeme çalışır: Bilgiler kazanması, tavırlar alması veya bir değerler basamağının teşekkülü. Eğitim sosyolojisi aynı zamanda okulun kendisi üzerinde etkiler icra eder ve kaynağını gerek çeşitli mesleklerin temenni ve isteklerinden gerek toplumun yeni arzularından alan dış baskıları da sistematik incelemeye tabi tutar (Merton, 1956). Eğitim sosyolojisinin çıkış kaynağı sosyolojidir. Çünkü onun araçlarını kullanır. Sosyolojiyi uğraşı alanı ile tanımlayabiliriz. Sosyolojinin bir kolu, grupların insan bireyselliği üzerindeki etkisini araştırmakla uğraşır. Küçük bir köyden gelen bir çocuk hakkında şöyle bir söz söylenmiş: "Bir çocuğu küçük bir şehirden çıkarabilirsiniz, fakat küçük bir şehri çocuktan çıkaramazsınız." Çünkü çocuk onun hatıralarıyla doludur. Çocuğun bir zamanlar içinde yaşadığı kültür onda silinmez izler bırakır, onları çocuktan koparmak mümkün olmaz (Robert, 1963).

Eğitim ve Sosyoloji!

Eğitim sözcüğü hem bir bilimin adıdır, hem de bir olguya eşlemdir. Eğitim bilimi, eğitsel bilim, terbiye bilimi, pedagoji: Zamanla bu alanda oluşan birbirinden de farklı kavramları karşılamak üzere bu deyimlerin hepsine gereksinim duyulmuş ve bu bilimin literatüründe yerlerini korunmuştur. Eğitim sosyolojisi açısından insan, "toplumdan ve çevresinden aldığı alışkanlıkların tümüdür" diyebiliriz. Eğitim toplumsal yaşama elverişli yeteneklere sahip olan çocuğun bu yeteneklerini geliştirme sürecidir.

Eğitim, eğiticilerin bireyi ortama alıştırmalarıdır. Eğitim, yetişkin neslin yetişmekte olanları hayata hazırlamak için onların üzerinde tatbik ettiği eylemlerin tümüdür. Eğitim kuşaklar arasında toplumsal sürekliği sağlar, bu nedenle bireyin toplumsallaşması hiçbir zaman duraksamaz, bireyler arası iletişim kuşaktan kuşağa aktarılır (Bilhan, 1996). Türkiye'de eğitimde eşitsizlik önemli bir sorundur. Hem bölgeler arasındaki eşitsizlik, hem şehrin merkez ve kenar mahallelerindeki okullar arasındaki eşitsizlik söz konusudur. Bu durum eğitim sisteminde önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır (Zincirkıran, 2018).

Eğitim kavramı hayatımızda istendik davranışlar değiştirme yoludur. Bu değişiklikler de ailenin, çevrenin, okulun, yazılı ve görsel medyanın ve günümüzde internetin önemli bir katkısı vardır. Hayatımızdaki bu olayların, durumların eğitimle birleşmesiyle ortaya çıkan ve bunları inceleyen bilim dalına *eğitim sosyolojisi* denir. Eğitim sosyolojisi, sosyal bir olgu olan eğitimi, sosyolojinin yöntemlerinden ve teorik yaklaşımlarından hareketle incelemeye çalışır. Eğitim sosyolojisinin günümüzdeki araştırmaları, eğitimin öncelikle, yeniden üretilecek bir kültürü, bir bilgi ve beceriyi aktarmak, sonra da ekonomik ve toplumsal kalkınmaya katkıda bulunmak gibi iki ayrı ve birbiriyle çelişen işlevi olduğunu ortaya koyar. Son zamanlarda, özellikle eğitimin söz konusu iki işlevi bağlamında yapılan eleştirel çalışmaların temel tezi, okul eğitiminin egemen sınıflar tarafından saptanmış olan toplumsal ve kültürel koşulların yeniden üretilmesine yardımcı olduğu ve yine eğitimin hâkim kültürün kurumsallaşmasına ve toplumsal tabakalaşmanın pekişmesinde önemli bir rol oynadığıdır.

Eğitim Sosyolojisi 1907'de Amerika Birleşik Devletleri'nde doğan bir bilim dalıdır. Her ne kadar bu alanda Walter Smith tarafından 1917'de bir kitap yazılmış olsa da bu alanda yazılan ilk kitap olarak John Dewey'in "School and society: Okul ve Toplum" adlı kitabın bu konuyla ilgili yazıldığı için bu alanın ilk kitabı olarak kabul edilir. Bir karşılaştırma yapılacak olursa İbn Haldun'un Mukaddime'si sosyolojide ne ise John Dewey'in bu kitabı da eğitim sosyolojisi için odur. Çünkü her iki kitapta iki bilimin temellerini atmışlardır. Eği-

tim Sosyolojisi alanında yazılan ilk bilimsel dergi ise 1927'de Journal of Educational Society: Eğitim Sosyolojisi Dergisi'dir.

Eğitim Sosyolojisinin Amerika'da ortaya çıkmasının sebebi birçok milletten oluşan Amerikan toplumunun yaşadığı iç çatışmalardan kaynaklanan ortak bir milli kültür ve milli değerler oluşturamama problemi, politikacıları ve eğitimcileri düşünmeye sevk etmiş, bu anlamda yapılan çalışmalar eğitim sosyolojisini doğurmuştur. Türk toplumu gibi insanlar arasında bu tür çatışmaların bulunmadığı toplumlarda o dönemde böyle bir araştırmaya gerek duyulmamıştır. Fakat 1953'ten itibaren eğitim sosyolojisi dersi öğretmen okullarında okutulmaya başlanmıştır. Hala eğitim sosyolojisi dersi Eğitim Fakültelerinde pedagojik formasyon dersi olarak okutulmaktadır.

Sosyolojinin spekülâtif, eğitimin ise derhal toplumsal uygulama için reçeteler veren bir uygulamalı bilim olduğu yolundaki eski görüşler değişikliğe uğramıştır. Bu bakımdan her iki dalın da nitel yönden birbirlerine yakınlaşmalarıyla, yâni, hem sosyolojinin ve hem de eğitim biliminin gerek kuramsal yönleri ve gerekse uygulamaya yönelmeleri sebebiyle işbirliği yapabilmeleri kolaylaşmış ve "Eğitim Sosyolojisi" dalı doğmuştur. Eğitim sosyologlarından Brookover ve Gottlieb eğitim sosyoloğunun genel sosyologdan farklılığının onun sadece özel olarak seçilmiş birtakım materyal ile çalışmasına bağlamakta ve eğitim sosyoloğunun okullunun davranış ve ideolojisini anlamaya, okulun mevcut kurumlar ve kişilik üzerindeki etkisini keşfetmeye çalıştığını belirtmektedirler (Tezcan,1985).

Farklı Eğitim Sistemlerinin Ortaya Çıkışı!

Tarihte antik Yunan'daki Atina ve Sparta'daki eğitimden önce Mısır'da seçkinler (elitist) eğitim sistemi, oradan başlayıp Ortaçağda bütün dünyaya yayılan ve bugün de etkili olan bir dini eğitim söz etmek mümkündür. Hindistan'da Brahmanizm ve Budizm çok disiplinli eğitim sistemleri ve aynı şekilde Çin geleneğinde şekillenip oradan Kore ve Japonya'ya yayılan bürokrat yetiştirme

okullarını da gözardı etmemek gerekir.

Modern eğitimin doğuşu 1500'lerden başlayan bir süreçtir. Önceleri Avrupa kıtasında ve Kuzey Amerika'da ana karakteristikleriyle ortaya çıktı ve oradan dünyanın her yerine dağıldı. Bu dönemde eğitim sistemleri üzerinde iki faktör çok etkili oldu: ulus devletlerin kuruluşu ve sanayileşme. Bunlar eğitim sistemlerine milli okul sistemi ve fabrika modeli eğitim sistemi (Factory model of education) olarak yansıdı. Eskiden kiliseler tarafından organize edilen eğitim sistemleri artık ulus devletlerin eline geçti (state educational systems). Eğitim yönetimi açısından merkezi ve yerel yönetimlerin baskın olduğu eğitim sistemleri (centralized and decentralized educational systems) uygulamaları yapıldı. Bu arada Prusya sistemi veya modeli, Napolyon Sistemi, monitör eğitim modeli gibi gelişmeler önemli oldu. Sanayileşme ve demokratikleşme, zorunlu eğitim ve kitle eğitimi gibi gelişimler sistem oluşumlarını şekillendirdi. (Ergün, 2018).

Avrupa'da 17. yüzyılın sonlarından çıkan 'modernizm' ile toplumsal hayatın hemen her kesimi etkilemiş ve adeta yeni bir standart getirmiş, merkezileştirilmiş, çalışma hayatı uzmanlaşma ve yoğunlaşma biçiminde yeniden dizayn edilmiştir. Modern ve model olma ile birlikte ortaya çıkan "modern eğitim" ve 'okul', toplumun kontrolü, dönüştürülmesi ve devletin ideoloji aktarım aracı gibi kullanılmaya çalışılmıştır. Eğitim adeta pedagojik olmaktan çıkmış ideolojik bir aygıt olarak toplumsal hayatı yeniden tasarıma yeltenmiştir. Ana-akım eğitimi diyebileceğimiz modelde çocuklar genellikle tek-tip bireylerin yetiştirilmesi hedefelenmiş ve özellikle II. Dünya savaşı sonrasında bu okulların karşısında birey, demokrasi, farklılık, değer dünyası, çok kültürlülük, yabancılaşma, yalnızlaşma gibi kavramlarla, gündeme gelmeye başlayan 'alternatif eğitim' ve 'okul', çoğunlukla modern eğitimin herkes için belirlenmiş ilkelerine karşı, bireysel ve toplumsal farklılıkları ön plana alan, ihtiyaçlara göre eğitim vermeyi hedefleyen bir perspektif ortaya çıkmıştır. Eğitimle toplumsal değişme ve beraberinde gelişme arasındaki farklılıklar belirgin bir şekilde su yüzüne çıkmıştır.

Modernleşme döneminde eğitim sistemlerinin farklılaşmasını sağlayan ana faktörlerden birisi, ulus devletlerin oluşması sırasındaki sosyal ve politik çatışmalar idi. Ulus devletlerin oluşması sırasında eğitim sistemlerini belirleyen en önemli faktör milliyetçilik idi. Fransa ve İngiltere örneğinde merkezi ve merkezi olmayan eğitim sistemleri ortaya çıktı. Dolayısıyla eğitim sistemlerinin kuruluşunda ulusal özellikler ve geleneksel değerler etkili oldu. Eskiden sadece kilise tarafından düzenlenen eğitim, devlet ve onunla birlikte çalışan kurumlar tarafından düzenlenmeye başlanmıştır. Ayrıca Modern dönemde oluşan kurumların, eğitim sistemlerinin oluşması ve gelişmesinde önemli rol oynadıklarını görmekteyiz (Ergün, 2018).

Eğitim Devletinin Doğuşu!

Eğitim devleti merkezi yönetim ve laik devlet özellikleriyle gelişti. Eğitim sadece elit tabakaya değil, bütün halka verilmeye başlandı. 16 ve 17. yüzyıllarda dinsel çatışmaların ortadan kaldırılmasında modern devletler eğitimi kullanmışlardı; ders programlarında ortak bir dil, aritmetik, temel hayat bilgileri veriliyordu. Eğitimin devlet tarafından yönetilmesi ve iş sistemi giderek eğitim devletine ulaştı. İngiltere'de 18. yüzyılın ikinci yarısında, Fransa'da 19. yüzyıl dönümünde ortaya çıkan ulus devlet, modern toplumun en önemli taşıyıcısı oldu. Ulus devlet dini, cinsiyeti, sosyal sınıfları, etnik kökeni ve aileyi hükümet denetimindeki kurumlar haline getirdi. Bu işlem de ancak zorunlu ve kapsamlı bir eğitim ile mümkündü. Almanya'da 18. yüzyıl baslarında başlayan zorunlu eğitim uygulamasının bütün vatandaşları kapsaması yaklaşık yüz yıl aldı.

Avrupa'da Modern eğitime dair ilk alternatif yaklaşım fikri Fransız pedagog Rousseau'dan, gelmiştir. Yirminci yüzyıl alternatif okul hareketlerinin kökleri üç Avrupalı filozof/eğitimciye dayanmaktadır: Jean-Jacques Rousseau, Johann Heinrich Pestalozzi ve Friedrich Froebel. 1762'de yazdığı "Emile" (Terbiye dair) kitabında Rousseau, eğitimin, organik, doğal ve ruhsal olan her şeyi

engelleme eğiliminde olduğunu iddia ettiği toplumun taleplerinden ziyade çocuğun doğal büyümesini takip etmesi gerektiğini savundu. İnsan doğasının doğuştan gelen gelişimine yapılan bu vurgu, eğitimdeki birçok alternatif hareketin temel felsefi temeli haline geldi. İlerici eğitimcileri ve nesiller boyu özgürlükçü düşünürleri etkiledi. 1800'lü yılların başında, İsviçre insani Pestalozzi, yetimler için Rousseau'nun ilkelerini benimseyen okullar açtı. Çalışmaları Avrupa ve Amerika'daki eğitimcilere (Alcott dahil) ilham verdi. Öğrencilerinden biri olan Joseph Neef, ABD'ye göç etti ve 1809-1827 yılları arasında üç eyalette çocuk merkezli okullar kurdu. Froebel, Pestalozzi'nin okulunda başka bir öğretmendi ve daha sonra anaokulu kavramının kurucusu olarak ünlendi; Froebel'in tüm eğitim seviyelerini çocukların kendiliğinden gelişimi için besleyici «bahçeler» olarak tasarladığı iyi bilinmemektedir (Miller, 2007).

Eğitim Sosyolojisinin Tarihi Gelişimi ve Teorik Yaklaşımlar

Eğitim bilimlerinin bir disiplini olan eğitim sosyolojisi kavram olarak ortaya çıktığı andan itibaren sosyologların ilgi alanında olmuştur. Eğitim bilimlerinin önemli ve işlevsel bir disiplini olan *eğitim sosyolojisinin* ortaya çıkışı ve gelişme serüveninin sosyoloji ile yakından ilgisi bulunmaktadır. Çünkü Eğitim Sosyolojisi, sosyolojinin bir alt dalı, uzmanlık alanıdır. Bu alan, sosyolojik yöntemin "toplumsal bir olay" olan "eğitime" uygulanmasıyla ortaya çıkmıştır.

On dokuzuncu yüzyıl klâsik sosyologları kuramsal olarak kendi sistemlerini geliştirirken eğitim olgusuyla da ilgilenmişlerdir. Fakat bu sosyologlar, toplumun bütün olgu, olay ve süreçlerini toptan bütüncül bir yaklaşımla ele alıp genel kurallara ulaşmak, gözlemden çok ilkelere bağlı kalmak eğilimleri yüzünden, başka bir deyimle, mikro sosyolojiden çok, makro sosyolojik bir yaklaşımı benimsemelerinden dolayı "Eğitim" sürecini de sübjektif nitelikte çözümlemekle yetinmişlerdir. Bu yüzden, bugün onların eğitim hakkındaki önsezi niteliğindeki görüşlerini birer varsayım olarak

araştırmalarda kullanmak mümkündür. Klasik sosyologlardan Lester Ward, 1883 yılında yayınlanan "Dinamik Sosyoloji" isimli yapıtında ilk kez eğitim sosyolojisinden söz etti. Ward, toplumsal gelişmede bir öge olarak eğitimin önemine değindi.

John Dewey, 1899 yılında yayınlanan "Okul ve Toplum "isimli yapıtıyla eğitim sosyolojisi alanını güçlendirdi. Dewey eğitim sistemini toplumsal değişmenin doğrudan aracı olarak gördü. Böylece okullara bir reform toplumu olarak baktı. Emile Durkheim, William James ve C.S. Pierce gibi kişiler de daha sonraları eğitim sosyolojisine önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Emile Durkheim'in Eğitime Sosyolojik Yaklaşımı

Eğitim sosyolojisinin kurucusu Emile Durkheim olarak kabul edilir. Ancak bazı bilim adamları kurucu olarak George S.Pajne'yi benimserler. Bunu Tezcan'da rahatlıkla görebiliyoruz. "Kimilerine göre de bu alanın kurucusu George S. Pajne'dir (Tezcan, 1985).

Sosyal kurumlar birer kalıp, birer nehir yatağıdır; çocuklar ve gençler onun içinde şekillenir, oradan akıp giderler. Sosyal şekiller, bireyleri kendi istediği biçimde şekillendirmek için baskı ve zor kullanır; bu baskı ve zorlama bazı konularda ve bazı dönemlerde çok sert hissedildiği gibi, bazen da hemen hiç hissedilmeyecek kadar hafif kalır. Sosyal kurumların güçleri özellikle bu kurumların içinde geçerli olan kurallardan saptığımızda kendisini göstermektedir.

Dünyada milyarlarca birey ve bir o kadar da bireysel yaşayış, anlayış biçimleri vardır. Oysa dünyadaki toplumsal yaşayış-anlayış biçimlerinin ve kültürlerinin sayısı daha azdır. Ancak bütün çeşitliliğine rağmen hem fertlerin hayatında hem toplumların düzenlerinde birçok ortak özellikler bulunmaktadır. Bir toplumdaki sosyal organizasyonlar, toplum fertlerini çeşitli şekillerde kontrol ederler. Bu kontrolün aşırı şekillerinde insan, topluma bütün şahsiyeti ile katılır; yaşayışının bütün safhalarını ve çeşitlerini içinde yaşadığı sosyal bünye tayin eder. Öte yandan sosyal kurumlar kendilerine tam itaat eden kişilere rehberlik ederler, korurlar, des-

tek olurlar. Sosyal kontrolün zayıf olduğu toplumlarda fertler bazı yönlerden kontrol altına alınır, diğer noktalarda serbest bırakılır. Herkes sadece belirli konularda ve belirli oranlarda sosyal yaşayışa katılır. Bu sosyal kurumların insanları yönlendirmesi ve koruması da sadece belli noktalarda olur. Ancak o kadar çok sosyal kurum insan hayatı ile meşgul olur ki, genel olarak insanın bütün hayatı sosyal kurumlarca şekillendirilmiş ve yönlendirilmiş olur.

Yeni sosyal kurumlar insanlardan pek az konuda pek az şey istiyor; diğer konularda onu kendi haline bırakıyor. Kişi, karşılaştığı pek çok problemleri kendi başına çözmek zorunda kalıyor. Modern toplumlar, eskisinden çok daha karmaşık olmasına rağmen bireylerin yaşayışını kontrol edip destekleyememektedir. Modern sosyal hayatta bütün güç devletlerin elinde toplanmış; devlet ile fert arasındaki pek çok sosyal kurum önemini ve gücünü kaybetmiştir.

Durkheim, toplumsal hayatın, hatta ferdî hayatın açıklanmasında tamamen din, hukuk, mantık, ahlâk, aile vs. gibi toplumsal olaylara ve kurumlara dayanmış; diğer faktörleri hesaba katmaz görünmüştür. Bu bakımdan da çağdaşı G.Tarde ile çatışmaya düşmüştür. Tarde, bütün toplumsal hayatı ferdî yaşantı ve bilhassa taklit ile açıklamak çabasında bulunmuştur. Tarde ile Durkheim'ın fikirleri, âdeta "psikolojizm" ile "sosyolojizm"in çatışması gibidir; birisi sosyal olayı, diğeri ferdî psikolojiyi tamamen reddetmektedir. Bu tartışmalar Türk bilim hayatına da aynen yansımış; Durkheim ekolünün fikirlerini Ziya Gökalp, Tarde ekolünün görüşlerini de Sâtı Bey dile getirmiştir.

Sosyal kurumları, "sosyal kolektif duyguların kristalize olmuş bir şekli" olarak niteleyen Durkheim, eğitimi de bir sosyal kurum olarak kabul eder. Ona göre eğitim, toplumun bir fonksiyonudur. Çeşitli toplum tiplerine göre değişen eğitim, yetişkin nesillerin genç nesillere etkisi; çocukları belli bir düzeyde ve toplumun istediği şekilde bedensel, ahlâkî ve zihni düzeye çıkarmaktır.

Durkheim'ın görüşlerine genel olarak bakıldığında, onun eğitimi çocukları ve gençleri sosyalleştirme olarak aldığı görülmektedir. O halde eğitim, toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenecektir. Böyle olunca da her toplumun kendi devamlılığını sürdürmek için

ortaya koyduğu ahlâk, değerler ve diğer sosyal normlar, eğitimin genç kuşaklara benimseteceği ilk unsurlar olacaktır (Ergün, 2018).

Emile Durkheim 'a göre "toplumsal gerçeklerin tümüne sahip çıkmaktan vazgeçmedikçe ve bütünü parçalara ayırıp, çeşitli elemanları ayrı cepheleriyle ele alacak şekilde kendine özgü konu seçmedikçe bilimsel" olunamaz (Inkeles, 1983).

Fransız toplumunun sanayileşmeğe bağlı olarak yaşadığı toplumsal sorunlar artmıştır. *Durkheim* ve çağdaşları toplumun yaşamakta olduğu sosyal buhran ve çalkantıların ortadan kalkması ya da bunların toplum üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması konusu üzerinde düşünmüşlerdir. *Durkheim* ve onun gibi düşünenler bu çerçevede sosyolojiye toplum sorunlarının gözlenmesi, betimlenmesi ile ilgili adeta ideolojik bir işlev de yüklemişlerdir. Buna göre *Durkheim* için toplumsal sorunlar temelde "ahlâki bir sorun, çağdaş toplumsal bunalımlar da yine bu toplumun yapısıyla ilişkili görülebilecek ahlâki buhranlardır. Bunlardan kurtulmak elbetteki mümkündür ve bunun da anahtar kavramı eğitimdir. Çünkü, Durkheim için modern toplumlar "topluluk tarafından yaratılan, herkesin kendi kişiliğini geliştirerek, kendi toplumsal işlevini görmek zorunda olmasıyla tanımlanır (Raymond, 1973).

Yeni Eğitim Sosyolojisi

Hızla gelişen ve değişen dünyada her geçen gün bazı bilgiler geçerliliğini kaybetmekte bazı bilgiler ise hayatımıza girmektedir. Değişen bilgiler neticesinde eğitim sosyolojisi de bundan nasibini almakta farklı bir akım şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Son yıllarda İngiltere'de "Yeni eğitim sosyolojisi" akımı doğdu. Buna göre eğitim sosyolojisi, bilgi sosyolojisinin bir parçası olarak görüldü. Konunun önemli sorun alanları olarak, bilgiye nasıl varılacağı, bilginin okullarda ya da sınıfta nasıl aktarılacağı ele alınmaktadır. Bu akımın temsilcilerinden *Ioan Davies,* "Eğitim sosyolojisinin merkezî konusu, bilginin denetim ve yönetimi olmalıdır" diyor. Diğer temsilci *M. Young, Davies* ile birlikte Marksist gelenekten etkilenerek bilgi ve iktidar arasındaki ilişki ile ilgilendiler (Tezcan,1981).

Eğitimin Tarihi

Eğitim, insanlığın tarihi ile başlar. Eğitimin tarihi, öğrenme ve öğretmenin tarihidir. İnsanlığın tarihinde ilk uygarlıklar doğuda gelişmiş olup Eski Mısır, Mezopotamya, Çin ve Hint medeniyetlerinde yazının gelişimine paralel olarak düzenli eğitim etkinlikleri de gelişmeye başlamıştır. Henüz yazının kullanılmaya başlanmadığı zamanlarda bir şekle ve biçime oturtulmamış bir eğitim söz konusu olup çocuklar aile ve kabile ortamında büyüklerini örnek alarak, gözleyerek ve taklit ederek öğrenmekte ve eğitilmekte idi. Zaman içinde yazının keşfedilmesiyle eğitim etkinlikleri de düzenli bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Tarih boyunca eğitim politikalarının oluşturulmasında bireysel özellikler yani psikolojinin yerine toplumsal özelliklerin, devlet politikalarının ve dinin etkili olduğu yani sosyolojinin ağır bastığı görülmüştür.

Batıda ilk çağ filozoflarından bu yana eğitimle ilgili çeşitli görüşler ve uygulamalar gündeme gelmiştir. Bugünkü Batı uygarlığının ve kültürünün temeli, düşünce, hukuk ve ahlak sistemleri yönünden, Eski Yunan ve Eski Roma kültürleriyle birlikte Hıristiyan inanç sistemine dayanır.

Avrupa'da Eğitimin Tarihi

Eski Yunan Uygarlığı, batı uygarlığının temeli ve esin kaynağı olmuştur. Nitekim pedagoji, eski Yunancadan günümüze ulaşan bir sözcüktür. Eski Yunan'da halk, köle ve asiller olmak üzere ikiye ayrılmıştı ve eğitim yalnızca asillere özgüydü. Asiller, söylev verme, güzel konuşma, oyun ve beden eğitimi gibi etkinliklerle uğraşırken öteki tüm işler kölelerce yapılırdı. Çocuklarla ilgilenen, onları gezdiren ve okula götüren kölelere "pedagog" adı verilirdi. Antik çağda Yunan eğitiminin ana karakteristiğini bireylerin jimnastik ve müzik vasıtası ile bedenin ve ruhun bir bütün olarak geliştirilmesi anlayışı oluşmuştur. Bu dönemin en önemli temsilcilerinden birisi olan Sokrates (MÖ 470-399) öğrenmenin bir hatırlama, öğretmeninde bir hatırlatma işi olduğunu savunmuş,

hatırlatmanın yolu olarak da soru cevap yöntemini kullanmıştır. Bu dönemde eğitim hizmetlerinden sadece asillerin çocukları yararlanmışlar, bu dönemin eğitim idealini; yasalara, Tanrıya saygı, adalet, cesaret, temkinlilik, kendine hâkim olma, kahramanlık ahlak ve ruh güzelliği anlayışı oluşturmuştur (Keskinkılıç, 2006).

Antik Hıristiyan Çağ'da Batı'nın, Eski Yunan ve Roma eğitim anlayışı, Hıristiyanlık etkisiyle değişmeye başlamıştır. Daha önceki dönemlerde genel olarak insan, dünyevi bir varlık olarak görülmekte ve vatandaşlık eğitimine önem verilmekte iken Hıristiyanlıkla birlikte, din ve tanrı merkezli bir eğitim anlayışı egemen olamaya başlamıştır.

Batı Avrupa tarihçilerinin zihinlerini meşgul eden önemli konulardan biri de Ortaçağ eğitim sistemleri, metotları ve kurumlarının gelişim sürecinde İslam uygarlığının ne ölçüde rol oynadığı sorusudur. Klasik İslam uygarlığının Avrupa kurumlarını etkilediğinde tarihçiler hemfikirken bu etkinin derecesi ve doğası üzerinde zaman içerisinde değişen çeşitli fikir ayrılıkları olmuştur. Örneğin 20. yüzyılın ilk yarısında ciddi akademik çevrelerce kabul edilen başat görüş Klasik İslam uygarlığının yüksek ortaçağ eğitim kurumlarını elbette etkilediği ama her ne kadar İslam uygarlığının açık bir etkisi görülse de bu etkide 'İslam'a özgü çok az şeyin bulunduğu' şeklinde özetlenmiştir (Makdisi, 1974). Diğer taraftan 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu görüş artık akademik çevrelerce bu şekliyle kabul görmemeye başlamış ve Klasik İslam uygarlığının çeşitli formlarının Batı Avrupa uygarlığı üzerinde daha otantik bir etkiye sahip olduğu görüşü savunulmaya başlamıştır. Bu konudaki en sıra dışı örnek Batı Avrupa ortaçağ dünyasının egemen felsefe ve eğitim metodu olarak görülen geleneksel skolastik metodun batı Avrupa'da kullanılmaya başlamasından önce Klasik İslam uygarlığında ne teoloji ne de felsefe ama hukuk bilimi için 'tam olarak geliştirilmiş' bir metot olduğu savıdır (Makdisi, 1974).

Rönesans Dönemi'nde kültür ve düşüncede yeniden doğuş söz konusu olup, Antik döneme yeniden bir ilgi gündeme gelmiştir. Dinin yerine, eğitimde sanat ve estetik ön plana çıkmış, kilise dog-

maları geri planda kalmıştır. Eğitimin merkezinde insan yer almıştır. Bu dönemde Almanya'da Erasmus, insancıl düşüncenin eğitim alanında en büyük temsilciliğini oluşturmaktadır (Aytaç, 2009).

Reform hareketleri, bir yönüyle Antik Hıristiyanlığa yeniden dönüşü ifade etmekte olup Hıristiyanlığa dayalı yeni bir insan tipi yetiştirilmek istenmiştir. Gerek Rönesans, gerekse Reform hareketlerinin ortak yanı; Ortaçağ dogmatizmine ve skolâstik düşünceye karşı çıkmaları, insana değer vermeleridir (Özer, 2010).

Aydınlanma Çağı olarak nitelendirilen 18. yüzyıl insanı merkeze alan bir dönemdir. Bu çağda akılcı (rasyonel) düşünce gelişmeye başlamıştır. Çağın parolası ise insan aklının kullanılmasıdır. Bu çağda büyük düşünürler arasında Descartes, Spinoza, Bacon, Locke, Hume, Hobbes gibi isimlerden söz edilebilir. Aydınlanma düşüncesi, akıl ve doğaya dönmeye vurgu yapar, insanın dünyadaki mutluluğuna önem verir, dini ahlak yerine, doğal ahlaktan; vahye dayalı din yerine, akla dayalı doğal dinden söz edilir (Aytaç, 2009).

Türk Dünyasında Eğitimin Tarihi

Türk eğitim tarihinde Türklerin üç ayrı uygarlık çerçevesi içinde yaşadıkları görülür. Bunlar, İslam Öncesi (Orta Asya-Uzak Doğu Uygarlık Dönemi), İslami Dönem (Orta Doğu Uygarlığı), Batı uygarlığı (Tanzimat Sonrası Dönem) olmak üzere üç başlıkta ele alınabilir (Akyüz, 2011). İslamiyet Öncesi Türk Dünyasında Eğitimin Tarihi, İslamiyet Sonrası Türk Dünyasında Eğitimin Tarihi ve Cumhuriyet Döneminde Eğitimin Tarihi olarak 3 alt başlık şeklinde ayırmak mümkündür. İslam öncesi dönemde güçlü, cesur, kahraman ya da kısaca alp tipi insan; İslami dönemde bunlarla birlikte alp-eren ya da gazi-derviş tipi ya da takva sahibi, memur tipi insan; bugün içinse iyi insan, iyi vatandaş ve iyi üretici özelliklerine sahip insan yetiştirmek temel amaç olmuştur (Özer, 2010).

İslamiyet Öncesi Türk Dünyasında Eğitimin Tarihi

İslam öncesi dönem kısaca, Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar

olmak üzere üç alt başlıkta ele alınabilir. Hunlar, din olarak Şamanizm'e inanmaktaydılar. Şaman ve Kam adı verilen şairler, toplumda aynı zamanda öğretmen rolüne de sahiptiler. Hunlarda eğitimle yeni yetişen çocuklara, güçlü, iyi bir savaşçı ve asker olma, ata binme, kılıç kullanma gibi özellikler kazandırmaya çalışılmıştır (Binbaşıoğlu, 2009). Göktürkler, Göktürk alfabesi olarak bilinen ve gelişmiş alfabeye ve yazı diline sahip olup yazılı belgeleri günümüze kadar ulaşabilen Türk topluluklarıdır. Toplumun temel değerleri, Göktürk Yazıtları'nda yer alan bilgi ve bilgeliğe önem verme, cesaret, kahramanlık, yönetme ve egemenlik arzusu gibi değerlerdir.

Uygurlar, Uygur alfabesi olarak bilinen bir alfabe ve yazı diline sahiptirler. Yerleşik hayata geçerek kentte yaşamaya başlayan topluluklardır. Eski inançlarını bırakıp din olarak Manihaizm'i benimsemişlerdir. Çeşitli yazılı eserler bırakmışlardır. Uygurlarda da bilgi ve bilgelik önemli değerlerdir (Akyüz, 2011).

İslamiyet Sonrası Türk Dünyasında Eğitimin Tarihi

Hıristiyanlık ve Yahudiliğin kutsal kitaplarında doğrudan eğitim ve öğretimle ilgili ilkelere pek rastlanmamasına karşın İslam dininde, gerek Kuran'da, gerekse Hz. Muhammed'in hadislerinde eğitim, bilim ve öğretimle ilgili ilkelere çokça rastlanmaktadır.

İslam'ın insana yaklaşımı iyimser olup insanın doğuştan iyi olduğu kabul edilmektedir. Bununla ilgili Kuran'da birçok ayet ve Peygamber Efendimiz'den hadisler bulunmaktadır. Tüm bunlar Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra etkili olmuş ve eğitim anlayışının yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Türklerin İslam'ı kabul etmeleriyle birlikte yaşamlarında köklü değişiklikler meydana gelmiştir. İlk defa düzenli eğitim veren kurumlar bu dönemde oluşmaya başlamıştır. Orta Asya'da Karahanlılar döneminden itibaren bir bilim ve kültür hayatı gelişmeye başlamıştır. Semerkant, Taşkent, Buhara, Kaşgar gibi kentler, birer kültür merkezi haline gelmiş, çok sayıda medrese açılmıştır. Karahanlılar döneminde Farabi, Biruni, İbn-i Sina, Yusuf has Hacip, Kaşgarlı

Mahmut, Edip Ahmet Yükneki, Ahmet Yesevi gibi eğitim tarihi yönünden önem taşıyan bazı kişiler yetişmiştir (Binbaşıoğlu, 2009).

Selçuklularda ilk medrese, 1040 yılında Nişabur'da Tuğrul Bey tarafından yaptırılmıştır. Yine Selçuklu sultanı Alpaslan döneminde padişahın katkılarıyla Nizamül'mülk tarafından Bağdat'ta Nizamiye Medreseleri açılmıştır. Bu medreselerde dini derslerin yanı sıra felsefe ve pozitif bilimlerle ilgili dersler yer almıştır. Bu medreseler, devletin çeşitli kademelerine eleman yetiştirmiştir. Medreseler dışında bu dönemde ilköğretimin verildiği küttap adı verilen kurumlar açılmıştır (Şişman, 2011).

Selçuklular döneminde Türk eğitim tarihi yönünden önemli bir kurum olan; Ahilik örgütü bir esnaf örgütü olup esnaf ve sanatkârlara dönük eğitim verilmekteydi. Ahi, Arapça bir kelime olup kardeş anlamına gelir. Ahilik, bir lonca sistemi olup küçük esnaf, usta, kalfa ve çıraklara meslek öncesi ve meslek içinde meslek eğitimi veren bir sistemdir. Ahilik, mesleki ve dini nitelikte bir örgüttür. Eğitim tarihi açısından yaklaşıldığında Ahilikte eğitimin temel amacı, iyi/olgun insan (kâmil insan) yetiştirmektir. Eğitim, mesleki, ahlaki ve askeri bir niteliktedir. Mesleki eğitim işyerlerinde, ahlaki eğitim zaviyelerde, askeri eğitim de askerlik kurumu içinde gerçekleştirilmekteydi (Akyüz, 2011).

Selçuklular döneminde Türk eğitim tarihi yönünden önemli kişiler arasında Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlana Celalettin Rumi, Nasrettin Hoca gibi isimler sayılabilir.

Osmanlılarda eğitim, genelde devletin himaye ve denetiminde olmuştur. Osmanlılarda en önemli eğitim kurumu Selçuklulardan devralınan medreselerdir. Bunun yanında tekkeler, bugünkü anlamda bir yaygın eğitim kurumu olarak eğitimi tabana yaygınlaştırma görevi üstlenmiştir. Bu bağlamda tekkelerin yetiştirdiği insan tabir olarak alim değil fakat arif-irfan sahibi insan olarak nitelendirilmiştir.

Osmanlı döneminde ilk medrese 1330 da İznik'te Orhan Bey tarafından yaptırılmıştır. Fatih döneminde İstanbul'da açılan Fatih Medresesi ile Kanuni döneminde açılan Süleymaniye Medresesi

meşhurdur. Medrese sistemi dışında Osmanlılarda darüt'talim (öğretim evi), mektephane, mektep, darü'l ilim (ilim evi), muallimhane, taş mektep gibi adlar verilen ilköğretim kurumları vardı. Bu okullar mahalle mektebi veya yaygın olarak da sıbyan mektebi olarak tanımlanır. Kaynaklara göre 1860 lı yıllara gelindiğinde Osmanlı Devleti sınırları içinde 12000 dolayında sıbyan mektebinin bulunması Osmanlı'nın eğitime verdiği bir önemin göstergesidir (Akyüz, 2011).

Enderun, Osmanlılarda, elit (aydın) yetiştirmeye dönük bir öğretim kurumudur. Enderun, öğrencilerini daha çok Müslüman olmayan tebaadan devşirme yoluyla alan ve onları ileride görev alacakları devlet bürokrasisindeki rollere hazırlayan bir saray okulu idi. Devşirme sistemi, ülkedeki Hıristiyan çocuklarının toplanarak Yeniçeri Ocağı ve saray hizmetlerinde kullanılmak üzere eğitilmesine dayalı bir sistemdir. Enderun'un asıl kurucusu Fatih Sultan Mehmet'tir. Kaynaklara göre 1850'ye kadar 79 sadrazam, 3 şeyhülislam, 36 kaptan-ı derya olmak üzere çok sayıda devlet adamı yanında mimar, şair, ressam, tarihçi yetişmiştir (Şişman, 2011). Bu okul 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra tamamen kapatıldı.

Osmanlıda yenileşme hareketleri bazı askeri okulların açılmasıyla başlamıştır. Mühendishane-i Bahr-i Hümayun (Askeri Deniz Okulu), Berr-i Hümayun (Askeri Kara Okulu), Mekteb-i Harbiye (Harp Okulu), Musika-i Hümayun (Askeri Mızıka Okulu) ve Mekteb-i Tıbbiye (Tıp Okulu). II. Mahmut tarafından ilk defa bir fermanla herkes için ilköğretim zorunluluğu getirilmiştir. Sıbyan mekteplerini bitirenler 1838 yılında kurulan ve Rüşdiye adı verilen okullarda 2 yıl eğitim görmekteydi. Osmanlıda eğitimdeki tüm bu değişim maalesef idari, mali ve askeri ıslahat ile sınırlı kalmıştır.

1839 Tanzimat Fermanının ilan edilmesinden sonra 1848 yılında ilk defa doğrudan öğretmen yetiştirmek üzere Darülmuallimin-i Rüşdi adıyla öğretmen okulları açılmaya başlanmıştır. 1857'de kurulan Maarif-i Umumiye Nezaretiyle (Genel Eğitim Bakanlığı) ilk defa sadece eğitimle ilgili olmak üzere bir bakanlık kurulmuş oldu. 1869'da da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi

(Genel Eğitim Tüzüğü) yayınlanmıştır. Buna göre mili eğitim örgütü, bugünküne benzer biçimde merkez ve taşra örgütü; ilk, orta ve yükseköğretim kademeleri olarak düzenlenmiştir. Bu nizamnamede ilköğretimin zorunlu olması ilkesi de yer almıştır. Yine aynı nizamname ile hane sayısı 500'ün üzerinde olan yerleşim birimlerinde rüştiyelerin açılması, lise düzeyinde eğitim vermesi düşünülen sultanilerin il merkezlerinde açılması öngörülmüştür. Osmanlı'da ilk üniversite olarak kabul edilen Darülfünun 1870'de kendi binasında törenle açıldı. Bu okul zaman zaman çeşitli nedenlerle kapatılmış ve yeniden açılmıştır (Şişman, 2011).

Cumhuriyet Döneminde Eğitimin Tarihi

Cumhuriyetin ilk yıllarında milli, bilimsel, çağdaş ve laik eğitim anlayışı doğrultusunda çalışmalar yapılmış, yeni bir eğitim sistemi oluşturmak için kimi yasal düzenlemelere gidilmiştir. 1921'de Ankara'da bir Maarif Kongresi toplanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk bu kongreyi açılış konuşmasında milli eğitimle ilgili temel görüşlerini açıklamış, öğretmenleri gelecekteki kurtuluşun saygıdeğer öncüleri olarak nitelendirmiştir. Yeni Türkiye'nin lideri Atatürk, kurulan yeni devletin yaşamasını, İslami-Osmanlı geçmişiyle bütün bağlarını keserek Batı'nın kurum ve yaşam biçimlerinin benimsenmesinde görmüştür. Atatürk devrimlerinin asıl amacı Türk toplumunun geleneksel, duygusal ve örflere dayanan yaşam biçimini rasyonel, çağdaş fikirlerle değiştirerek modernleştirmektir. Cumhuriyet rejiminin yetiştirmek istediği birey bütün sorunlara entellektüel ve objektif olarak yaklaşan rasyonalist, geleneksellikten uzak ve laik bir vatandaş olacaktı. Atatürk Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında yeni oluşturulan eğitim sistemine Türk insanına mantalitesini, düşünce biçimini, hayat tarzını ve değerler sistemini değiştirmek gibi önemli bir görev yüklemiştir. Eğitim genç kuşaklara Ümmetçi-Osmanlı kimliği yerine laik çerçevede belirlenmiş yeni bir milliyetçi Türk kimliği kazandırmakla görevlendirilmiştir. Yeni eğitim sistemi gencin ilgisini öteki dün-

yadan yani ahiret inancından bu dünyaya ve hayatın gerçeklerine çevirecekti. 1923 ile 1946 yılları arasındaki dönemde bütün bu Kemalist politikanın toplumsal ve kültürel dönüşüm görevini yeni eğitim sistemi ve okullar gerçekleştirdi (Eskicumalı, 2003:23).

Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının oluşturulmasında tavsiye kararları veren ilki 1923 yılında, sonuncusu da 2010 yılında on sekizincisi olmak üzere Milli Eğitim Şura çalışmaları yapılmıştır. 3 Mart 1924 günü kabul edilen Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) yasası ile okullar Maarif Nezareti'ne bağlanmıştır. "Ümmet Birliği" anlayışını temel alan eğitim kurumları kaldırılmış, milli eğitimdeki farklı gelişmelere son verilmiştir. Bu yasa ile medreseler kaldırılarak eğitim laikliği temel alan bir nitelik kazanmıştır. Tarih ve dil konularında milli bir amaca yönelme başlamıştır. Ancak zaman zaman bu alanlarda aşırılıklara da gidilmiştir (Sağ, 2003). Laikliğin kabul edilerek dinin sadece devlet işlerinin değil, toplumsal ve kültürel hayatın da dışında bırakılması amaçlanmıştır. 1928'de Millet Mektepleri, 1930'lardan itibaren köylerde Halk Okuma Odaları ve 1932'de kurulan Halk Evleri de farklı konularda CHP'nin ilke ve politikalarını halka anlatmak için çeşitli faaliyetler yürütmüştür. 1933'te bir üniversite reformu yapılmış ve 31 Mayıs 1933 tarihinde İstanbul Darülfünunu'nun adı İstanbul Üniversitesi olarak değiştirilmiştir (Sağ, 2003). 1937 yılından itibaren köylerin kalkınması ve yurt düzeyinde okur-yazar oranını artırmak amacıyla Köy Enstitüleri açılmıştır. Eğitimin geliştirilmesinde zaman zaman Batılı eğitimcilerden yardım alınmıştır. 1973 yılında çıkarılan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Yasası eğitim açısından önemli bir yere sahiptir. Bu yasayla milli eğitimin temel ilkeleri saptanmış, eğitim sisteminin yapısı; okul öncesi eğitim, temel eğitim, ortaöğretim ve yüksek öğretim olarak belirlenmiştir. Yasa ilköğretimi 8 yıl olarak düzenlemiştir (Binbaşıoğlu, 2009).

Sosyolojide Tarihi Metot

Tarihi bilgi, belge, olay ve olgulara ve onlar arasındaki bağlantılara bakarak sosyal hayat ile ilgili kararlar vermeyi hedefleyen metottur. Yine bu metodu tarihte Tunuslu ünlü Müslüman tarihçi ve ilk sosyolog olarak kabul ettiğimiz İbn Haldun kullanmıştır. İbn Haldun kronolojik olarak olayları incelemesi dışında özellikle coğrafi faktörlerin toplum üzerindeki etkisini ele almıştır. Bu anlamda sıcak iklimlerde yaşayan insanların tembelliğe daha meyilli olup hareketlerinde bir ağırlığın diğer yandan soğuk iklimlerde yaşayan insanların daha çalışkan olduklarını gözlemlemiştir. İbn Haldun sosyal hayat kanunlarının toplumların aynı insanlar gibi doğup, büyüyüp, yok olan canlı mekanizmalar olduğunu keşfeden ilk âlimdir. Yer çekimi kanunu için Newton ne ise, suyun kaldırma kuvveti için Arşimet ne ise sosyal hayat kanunlarında İbn Haldun odur.

İçerik çözümlemesi şeklinde işlemiş fakat bilgi olarak tarihi ve edebi belgelerin incelenmesi şeklinde aldığı için tarihi metot olarak kabul edilmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Anlatımı farklı kelimelerle ifade edilse de tarihi metodun günümüzde daha etkin kullanılmasının gerekliliği aşikârdır. Eğitim tarihimiz boyunca yapılan yanlışlardan ders alınıp daha iyi kararlar alınabilmesi; doğruların güncelleştirilip uygulanabilmesi için tarihi metodun ivedilikle ve etkili bir şekilde uygulanması daha başarılı bir eğitim öğretim süreci doğurur. Geçmişini iyi bilen bir millet geleceğe daha sağlam adımlar atabilir.

İlk Türk Toplumlarında Eğitim

751 Talas Savaşından sonra Türkler, Arapların Çinlilere galip gelmesiyle birlikte Müslüman olmaya başlamışlardır. İlk Müslüman Türk devleti İtil (Volga) Bulgar Devleti olmasına karşın Müslümanlık, Karahanlılar Devleti ile Türkler arasında yayılmaya başlamıştır. Türklerin Müslümanlaşmasıyla birlikte eğitim anlayışlarında da köklü değişiklikler olmuştur. Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlılarda eğitimin karakteristik özellikleri aşağı yukarı birbirine benzer.

Karahanlılar, Samanoğulları, ve Gazneliler'den itibaren İslâm Türk Devletlerinde medreseleri merkeze alan belirli bir eğitim politikası izlenmeye başlamıştır (Taşdemirci, 2001). Medreseler, Türk hükümdarlarının eğitime olan ilgileri ile Semerkant, Buhara, Taşkent, Balasagun, Yarkent, Kaşgar, Belh, Nişabur, Gazne, Huttalan gibi Türk kentlerinde kısa sürede yaygınlaşmış ve bu kentler ilim yuvası haline gelerek halkın bilgi ve kültür düzeyi yükselmiştir. Türkler arasında Farabi, Birûnî, İbn Sina, İbn Kesir, Balasagunlu Yusuf, Kaşgarlı Mahmut, Ahmet Yesevî, gibi ünü günümüze kadar gelen bilim adamları yetişmiştir.

Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Döneminde Eğitim

Selçuklularla birlikte Türkler, Batı Asya ve Anadolu'ya yönelmişlerdir. İlk Selçuklu medreseleri, 1040 yıllarında Nişabur'da Tuğrul Bey tarafından kurulmuştur. Devletin parası ile kurulan ilk medrese, 1067'de Alpaslan döneminde açılan Bağdat Nizamiye Medreseleridir (Akyüz, 2006). Gazali'nin de görev yaptığı Nizamiye Medreseleri, 1071'de Anadolu'nun kapısını Türklere açan Alpaslan ve ünlü vezir Nizamülmülk'ün gayretleri ile açılan üniversite düzeyindeki zamanının prestij medreseleridir. Bu medreselerde dini ve dünyevi bilimler bir arada okutulmuştur. Selçuklular döneminde medreselerin kurulduğu önemli bilim kentleri Bağdat, Musul, Basra, Nişabur, Belh, Herat, İsfahan, Merv, Amul, Rey, Tûs'dur. Selçuklular, Anadolu'da da birçok medrese yaptırmıştır (Gül, 1997). Bunlardan bazıları şunlardır: "Hatûniye Medresesi", "İnce Minareli Medrese", "Karatay Medresesi", "Gök Medrese" … Medreseler, Anadolu Selçukluları ve Beylikler zamanında tüm Anadolu kentlerine yayılmıştır.

Selçuklular ve Anadolu Beylikleri döneminde devlet adamları eğitime önem vermiş, bilimin gelişmesini teşvik etmiş ve eğitim kurumlarını yaygınlaştırmıştır. Bu dönemde yaygın eğitim kurumu olarak "ahilik" ve seçkin eğitim kurumu olarak da "atabeglik" uygulamaları ortaya çıkmıştır. Eğitim kurumlarında "alp", "gazi",

"veli" anlayışlarının kaynaştığı "alperen" insan tipi, yetiştirilmeye çalışılmıştır.

Selçuklu ve Anadolu Beylikleri döneminin önemli eğitimcileri Mevlâna, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Velî, Nasrettin Hoca… gibi tasavvuf yönü ağır basan şahsiyetlerdir. Mevlâna (1207-1273), sevgi, kardeşlik, hoşgörü, insan olma konularını işlemiş; bunları dini, ırkı, cinsiyeti ne olursa olsun tüm insanlara öğretmeyi hedeflemiş hümanist evrensel bir eğitimcidir. Moğol istilası ile acı çeken Anadolu insanına ilaç olan Nasrettin Hoca (1208-1284), insanları güldürerek düşündürmeyi ve eğitmeyi hedefleyen "nüktedan" bir halk eğitimcisidir.

Osmanlı Devleti Döneminde Eğitim

Osmanlı Devleti'nde (1299 – 1922) eğitim, kendisinden önceki Müslüman Türk Devletlerindekine benzer bir gelişme göstermiştir. Ancak bazı farklarda yok değildir. Çünkü Osmanlı Devleti geniş topraklara ve medeniyete sahip bir İmparatorluktu. İmparatorluğun eğitim kurumlarının şekillenmesinde, üzerinde yaşadığı toprakların kültürleri ve kendisinden önceki devletlerin eğitim sistemleri etkili olmuştur. Yaklaşık altı yüzyıllık uzun bir ömre sahip Osmanlı Devleti'nin eğitimi, 18. yüzyıldan önce ve sonra şeklinde iki dönemde ele alınabilir (Taşdemirci, 2001). Çünkü uzun süre geleneksel eğitim politikasını sürdüren Osmanlı Devleti'nde Batı etkisindeki değişiklikler bu yüzyılda başlamıştır.

Geleneksel Osmanlı eğitim sistemindeki okullar, sıbyan mektepleri, medreseler, Enderun mektebi ve tekke, zaviye gibi bazı örgün ve yaygın eğitim kurumlarıdır. Okulların yapılanışı ve programları, genelde dini niteliktedir. Medreseler, Osmanlı eğitim sistemi içinde "külliye" şeklinde gelişen en yaygın ve en saygın eğitim kurumladır. "Külliye", cami ve çevresinde medrese, mektep, kütüphane, hamam gibi sosyal tesislerin bulunduğu binalar topluluğudur. İmparatorluğun gücüne paralel devlet desteğinde vakıf sistemine dayalı büyük medreseler kurulmuştur. En prestijli

medreseler, devlete başkentlik etmiş kentlerde dönemin Padişahının hâmiliğinde hizmet veren medreselerdir. Medreseler, ilmiye sınıfını oluşturacak olan bireylere, hoca, yargı organı ve din görevlisi türünden görevler yüklenebilecek biçimde, seçkinler eğitimi niteliğinde bir eğitim vermektedir. Medreseler kademe kademedir. Bir kademe bitirildiğinde diğerine geçilmektedir. Her kademenin karşılığı da bir ilmiye sınıfı vardır. Eğitim süreklidir ve dönüşüm içerisindedir. Belli bir düzeyden sonra görev alan bir ilmiye sınıfı üyesi ya medresede hoca olarak kalıyor ya da bir başka öğrenime devam ediyor (Tekeli, 1980). İlk Osmanlı medresesi, 1330'da Orhan Bey zamanında İznik'te yaptırılmıştır. Bursa'da II. Mehmet'in yaptırdığı "Yeşil Medrese", Edirne'de II. Murat'ın yaptırdığı "Darülhadis" ve "Üç Şerefeli Medrese", Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'da yaptırdığı "Fatih Külliyesi", Kanunî Sultan Süleyman'ın yaptırdığı "Süleymaniye Külliyesi" üniversite niteliğinde "prestij" medreselerdir. Bunların yanında ülke içinde büyüklü küçüklü birçok medrese Osmanlı eğitim sistemini tamamlamıştır (Gül, 1997).

Osmanlı klasik döneminin medrese dışında ciddi ve en özgün eğitim kurumu "Enderun mektebi"dir. Genelde mülki ve askeri idarecilerin yetiştirildiği bu okul, Osmanlı merkez ve taşra bürokrasisine gerekli insan gücü kaynağını oluşturmak için kurulmuştur. Bu vasfı ile resmi Osmanlı ideolojisi veya zihniyetinin öğretilip geliştirildiği bir eğitim kurumudur. Enderun'un II. Murad döneminde açılmış ve Fatih Sultan Mehmed döneminde geliştirilmiş bir tür saray içi eğitim kurumudur. Okulun öğrencileri Hristiyan tebadan alınan yetenekli çocuklardan oluşmaktaydı. Bunlar devşirilerek özel olarak yetiştirilip güvenilir devlet adamı ve asker yapılıyordu. Başka bir ifade ile Enderun, devletin kadrolarını yetiştiren kurumlardı. Vezir-i azamlar, vezirler, ordu ve donanma komutanları, eyalet valileri, beylerbeyleri, sancak beyleri, devletin dış ilişkilerini, maliyesini ve diğer bütün kurumlarını yönetenler genelde bu okuldan yetişenlerdir. Osmanlı eğitim siteminin en önemli yönü, eğitimin birey ve cemaatlere bırakılmış olmasıdır. Osmanlı'da cemaat din ve etnik temellidir. Her dini cemaat kendi

okullarını açar ve yönetirdi.

Osmanlı Devleti'nin Batıya yönelik yaklaşımındaki değişiklikler, Osmanlı ordularının Avrupa orduları karşısında yenilgiye uğramasının da tesiri ile ancak 18. yüzyılın başlarında meydana gelmiştir. Bu yüzyıldan itibaren izlenen eğitim politikasının şekillenmesinde rol oynayan hâkim faktörler, Batı kaynaklıdır (Taşdemirci, 2001). Osmanlı'nın Batı ile yoğun ilişkilere girmeye başladığı III. Selim zamanında belirginleşen Batılılaşma sürecinin temelinde bulunan "terakki" kaygısı, Tanzimat döneminde (1839 – 1876) "medenileşme" fikri ile yeni bir boyut kazanmıştır. Böylece eğitim alanında yenileşmelere yönelik faaliyetler, Cumhuriyet dönemi dahil, hep Batı modeli izlenerek yapılmıştır.

Yeni açılan okullarda Türkçe, öğretim dili olarak kullanılmaya başlanmış, Batı dilleri olarak bilinen Fransızca, İngilizce ve Almanca yabancı dil olarak programlara alınmış ve gezi, gözlem, inceleme gibi tecrübî esaslara dayanan modern yöntemler okullara girmeye başlamıştır. İlk defa vakıf kuruluşlarını ve sıbyan okullarını bir çatı altında toplamak için 1826 yılında Evkaf-ı Hümayun Nezareti kurulmuştur. Bu nezaretin (bakanlığın) kuruluşu ile eğitim yönetimi kurumsallaşmaya başlamıştır.1824'te, II. Mahmut zamanında ilköğretim yasal olarak zorunlu hale getirilmiş, ancak İstanbul'da bile tam uygulanamamıştır.

Tanzimat dönemi her sahada olduğu gibi eğitim ve öğretim için de kararlar, nizamnameler, yani kanunlaştırmalar devridir. Çıkarılan kanunlarla modern bir eğitim sistemi arayışı içine girilmiştir. Mutlakıyet dönemi, başka bir ifade ile Abdülhamid'in iktidarda olduğu dönemde ise, Tanzimat döneminde yapılan kanunların uygulaması ve eksiklerin giderilmesi devridir (Kodaman, 1991). Modern anlamda ilk merkezî ve taşra eğitim örgütü bu dönemde kurulmuş ve günümüze kadar esasını muhafaza etmiştir. Temmuz 1879'da Nezaret (Bakanlık) merkez örgütü, öğretim basamaklarına göre daireler halinde düzenlenmiştir: Mekâtib-i Âliye, Mekâtib-i Rüşdiye, Mekâtib-i Sıbyaniye, Telif ve Tercüme, Matbaalar. 1882'de Telif ve Tercüme Dairesinin yerine Encümen-i Teftiş ve

Muayene geçmiş ve bu, bir sansür organı olarak çalışmış ve yayın işlerine de bakmıştır (Akyüz, 2006). Cumhuriyet döneminde, 1926'da oluşturulan Talim ve Terbiye Dairesi'nin ve bugünkü adıyla Tâlim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının temelleri 1882'ye kadar götürülebilir.

Meşrutiyet döneminde her türden okullar açılmış ve yaygınlaşmıştır. Ancak yapılan işlerin nitelik boyutu en çok eleştirilen tarafıdır. Modern okulların kuruluşu gerçekleşmesine rağmen okullardaki öğretim, hiçbir zaman Avrupa'daki emsallerinin seviyesine ulaşamamıştır. Bu dönemde en çok takdir edilen konulardan biri, Maarif Nezareti tarafından, 1894-1895'ten itibaren, ilk kez, ülke çapında eğitim istatistikleri yayınlanmaya başlamış olması ve yine ilk kez 1898-1904 yılları için Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye adıyla, ülke çapında önemli eğitim-öğretim yıllıkları yayınlanmış olmasıdır.

II. Meşrutiyet döneminde eğitime yönelik fikirleri ile öne çıkan bazı isimler şöyledir: Emrullah Efendi, Sâtı Bey, Tevfik Fikret, Ethem Nejat, Mehmet Âkif, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Prens Sabahattin, İsmail Hakkı Baltacıoğlu… Türk eğitim düşüncesinin gelişmesinde önemli görülen bu şahsiyetlerin fikirleri Cumhuriyet dönemine de yansımıştır.

18. yüzyıldan Cumhuriyetin kuruluşuna kadar geçen dönemde Osmanlı eğitim sisteminin en karakteristik özelliği çok amaçlı ve çok başlı olmasıdır. Bu dönemde genelde üç tür okul sisteminden söz edilebilir. Bunlar;

a. Geleneksel okullar (medreseler, sıbyan (iptidaî) mektepleri, vb.),
b. Batı tesirinde açılan devlete bağlı okullar (rüşdiyeler, idadiler, askeri mektepler vb.),
c. Müslüman olmayan cemaat teşkilatları ile yabancı misyon ve hükümetlere bağlı okullar (azınlık, misyoner ve yabancı okullar gibi).

Türkiye'de Okul Modelleri

İslamiyet'ten önceki dönemde Türklerin yasadığı çevre, yasam biçimlerini etkileyen ekonomik, sosyal ve politik ortamlar dönemin eğitim felsefesini etkilemiştir. Bu dönemde genellikle göçebe bir yasam tarzı sürüldüğü için savaş, hayvancılık ve bunlarla ilgili el zanaatları eğitimin temel konularını oluşturmuştur. Türk toplumunu ve yaşamını töreler düzenlemiştir. Toplum, göçebe olduğundan (Uygurlar hariç) okul yoktur. Bireyler, aileleri ve toplum tarafından cinsiyetlerine göre eğitilmişlerdir. Eğitim ortamı, gerçek yasamdır. Yaparak yasayarak, taklit ederek, örnek alarak öğrenme kullanılmıştır. İlkçağlarda eğitim, sağlam vücut, çevre koşullarına dayanıklık, cengaverlik, avlanma, ok atma, ata binme gibi becerileri içermektedir. Okul denilen bir kurum olmayıp, yaygın eğitim bulunmaktadır. En önemli eğitim kurumları, aile, klan ya da kabile, aşiret gibi kurumlarla, dinsel ve siyasi nitelikli önderlerdir. İlkel toplumlarda yapılan törenlerde eğitim kurumu niteliğinde olmuştur (Tezcan, 1996).

Türkler Müslüman olmaya başladıktan sonra töreleriyle İslamî değerleri sentezlemiş ve farklı kültürlerden de etkilenerek değerlerini zenginleştirmişlerdir. İslamiyet'e göre bir Müslüman'da olması gereken inanç, oruç tutma, namaz kılma, hacca gitme, ölümden sonra dirilişe inanma, yalan söylememe, haram yememe, hoşgörülü olma, ruhen ve bedenen temiz olma gibi özellikler bireylere kazandırılmak istenmiştir. Bu dönemde Farabî, İbn Sina, Mevlana, Yunus Emre, İbn Rüst, Gazalî gibi düşünürler Türk eğitimini etkilemiştir.

Türk ve Osmanlı eğitim sistemi, örfî ve İslamî temellere dayanmaktadır. Eğitimde belirlenen hedefleri gerçekleştirmek için genelde öğretmen merkezdedir. Bilginler, peygamberlerin varisi sayıldığından onlara itaat edilmektedir. Öğretmenlerin söyledikleri, kitapların yazdıkları, İslamî bilginlerin ileri sürdükleri kesin doğru kabul edilmekte, öğrenciler bunlar üzerinde tartışmadan ezberleyip aynen söylemektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda 19.

yüzyılın ortalarına kadar eğitim, dinî kurumların etkisi altında kalmıştır. Bu dönemde sıbyan okulları ve medreseler olmak üzere iki çeşit okul bulunmaktaydı. Eğitim faaliyetleri bir hayır isi, bir dini görev olarak kabul edilmişti. Çoğunlukla camilerin yanında bulunan okullarda eğitim parasızdı ve okulların her türlü masrafı bağlı oldukları vakıflar tarafından karşılanırdı. Sıbyan okulları Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilköğretim kurumlarıydı. Karma eğitim veren bu okullarda okuma yazma, Kur'an-ı Kerim ve hesap gibi temel bilgiler öğretilirdi. Medreseler ise ilk, orta ve yüksek kademelere ayrılmıştı. Sıbyan okullarında öğretimde temel ezberdi. Öğretmenler ise aynı zamanda mahallenin veya köyün imamıydı. Ülkenin bürokrat, doktor, yargıç gibi aydın kurumu yetiştiren bu kurumlarda ise din bilgisinin yanı sıra mantık, metafizik, geometri, matematik dersleri verilirdi. Osmanlıda bunların yanında bir de Enderun mektepleri (saray okulları) bulunmaktaydı. Bunlarda yönetici ve devlet adamı yetiştirilirdi. Enderun mekteplerinde din dersleri yanında Türkçe ve çağdaş dersler de okutulmuştur. Enderun okulları ise öğrencilerini daha çok Müslüman olmayan tebaadan devşirme yoluyla alarak onları devlette çalışacakları alan için eğitmektedir.

Selçuklularda ve Osmanlılarda görülen Ahilik de eğitim işlevi gören bir kurumdur ve kalfa ve çıraklara meslek öncesi ve meslek içinde eğitim vermektedir. Meslekî eğitim işyerlerinde, ahlakî eğitim zaviyelerde, askerî eğitim ise askerlik kurumunda gerçekleştirilmektedir. 1700'lü yıllardan sonra Batılı ülkeler karsısında sürekli yenilgiler alan Osmanlı Devleti'nde birtakım arayışlar başlamıştır. Bu arayışların en fazla olduğu alanlardan biri de eğitim olmuştur. Batıdan etkilenerek Askeri Deniz Okulu (Mühendishane-i Bahr-i Humayun), Askeri Kara Okulu (Mühendishane-i Berr-i Humayun), Mekteb-i Harbiye ve Tıphane-i Amire gibi askeri okullar kurulmuştur.

Osmanlı'nın son dönemlerinde değişik ve birbiriyle çelişen okul sistemleri (tekke ve mahalle mektepleri, is ve meslek eğitimi veren loncalar, Batı etkisiyle açılan okullar, azınlıkların açtıkları okullar

gibi) 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat (öğretim birliği) yasasıyla ortadan kaldırılmış, tüm okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî ideolojisi belirlenirken Dewey, Künhe Albert Malche ve Omer Buyse gibi uzmanlar Türkiye'ye çağrılmıştır. Bu dönemin eğitim anlayışına, Atatürk, Baltacıoğlu, Hasan Ali Yücel, Hakkı Tonguç ve Rüştü Uzel gibi pek çok kişinin de katkıları bulunmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yaygın eğitim ve yetişkinler eğitimine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Millet mektepleri, halk okuma odaları, halk evleri açılarak okuma yazma kursları, kültürel ve sanatsal alanlarda ve çeşitli meslekî konularda bilgilendirme yapılmıştır. Cumhuriyet dönemi eğitim politikasının göze çarpan belli baslı uygulamaları, köy ve şehir ilkokulları tipinin geliştirilmesi, köy muallim mekteplerinin açılması, halk eğitim çalışmalarının sürdürülmesi (halk dershaneleri, millet mektepleri, halkevleri), 1933 Üniversite Reformu, 1932'de toplanan Dil Kurultayı ve Tarih Kongreleri gibi çabalardır.

Ziya Gökalp, eğitimin yararcılık temeline dayandırılmasına karsı çıkmaktadır. Ona göre eğitimin amacı, çok para kazanmak değil; yarar gütmezdik, vatanseverlik, fedakârlık gibi karakter geliştirmelidir. Gökalp'e göre eğitim, toplumun bireyleri üzerinde uyguladığı toplumsallaşma isidir. Ülkemizdeki okulların eğittiği kişilerin ahlakını bozduğunu savunmaktadır. Başka ülkelerde en karakterli ve ahlaklı kişiler, en fazla eğitim görmüş kişiler olmasına karsın, bizde tam tersi bir durum yaşanmakta olduğunu belirtmektedir. Bunun nedenini ise eğitimimizin milli olmayıp kozmopolit oluşu olarak göstermektedir (Tezcan, 1996). Eğitimi bir araç olarak gören Gökalp'e göre iki çeşit eğitim olmalıdır. Bunlardan birincisi, bir cemiyette yetişmiş neslin henüz yeni yetişmeye başlayan nesle fikirlerini ve hisselerini vermesi olarak tanımladığı "terbiye" dir. Diğeri ise bilgileri topluluğun fertlerinde ruhî alışkanlıklar haline getirmek olarak tanımladığı "talim" dir (Akyüz, 1991).

Prens Sabahattin, bireysel girişimciliği ve merkezî olmayan yönetim biçimini savunarak eğitime sosyolojik açıdan yaklaşmış-

tır. Prens Sabahattin'e göre toplumsal yapımızda sorun oluşturan iki husus vardır: birincisi, kişiliğe önem vermeyen eğitim sistemi, ikincisi, merkezciliğe dayanan yönetim sistemidir. Ona göre eğitim, kişinin gelişmesine yardım etmeli, onlara özel çalışma ve yükselebilme gücünü vermelidir. Ona göre aile ve okul, görevlerini yeterince yapamamaktadır. Beden, fikir, ahlak yönünden sağlıklı, yetenekli bireyler yetiştiremiyorlar. Okullarımız çocukların yapısını bozmaktadır. Dersler, genellikle kuramsal olarak öğretilmekte, öğrencilerin düşünsel düzeyleri yükseltilememektedir. Ona göre öğrenim uygulamalı olmalıdır. Oysaki bizde okulda ve ailede eğitim, kuramsal olarak verilmektedir. Yönetim anlayışımızdaki merkezî sistem ise çok giderle az is görülmesine, yörenin özel sorunlarının merkezden kavranamamasına yol açmaktadır. Bu nedenle yönetim anlayışında merkez dışıcılığı (adem-i merkeziyet) benimsenmesi gerekliliğini vurgulamaktadır (Tezcan, 1996).

Türk sosyolojisinin serüveni!

Türkiye'de sosyolojinin serüveni, serencamı ve bir nevi pür melali bir asrı aşkın zamandan beri devam etmektedir. Sosyoloji alanında çalışacaklar için sosyolojinin tarihçesi önemlidir. Ziya Gökalp'in 1914 yılında kurduğu sosyoloji kürsüsünden önce bir manada Ahmed Cevdet Paşa'nın *Mecelle*'nin (1868-1876 düzenlenmiş İslami özel hukuk kuralları) geriye götürülebilecek bir sosyoloji geleneğinden söz edilebilir. Ancak, Cemil Meriç gibi entelektüellerin statülerini koruyabildikleri bir toplumsal çerçeveden veya sosyolojiden bahsetmek kolay değildir. Sosyolojinin akademi öncesi tarihine baktığımızda, Frederic Le Play'in düşüncelerine ilgi duyan Ali Suavi'nin yazılarına kadar götürmek mümkündür. Yine de bu tarih Avrupa'ya göç eden Jön Türkler'in 1890'lardaki ilgilerine dayandırılır. Gökalp, Durkheim çizgisinde bir sosyoloji anlayışı benimsemiştir. Bu dönem sosyolojisinde; toplumsal örgütlenme, öncelik ve ihtiyaçlar çerçevesinde ulus-devlet milliyetçiliği motifleri hakimdir. Bu ortamda sivil bir zihinsel faaliyet gelişememekte

ve bazen bütün zihinsel faaliyetler akademiden ibaret kalabilmektedir.

Akademi dışında bir bilgi faaliyeti olmadığında ve bu da sözgelimi sosyoloji bölümlerini etkilemediğinde elbette sosyolojik çalışmaların ufku daha dar olacaktır. İlginç bir şekilde entelektüel verimsizlik hem dışarıya bağımlı sosyologların bir kısmında, hem de yerli sosyolojiyi savunanların bir kısmında göze çarpmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu ve Selçuklu ve hatta Anadolu'daki beyliklerin tarihinin bilinmediği ve İslam dininin yeterince etüt edilmediği bir sosyoloji akademiyası sosyolojisinden özgün, özerk ve verimli bir sosyoloji çıkaramayacaktır. Modernliğin sorunlarına çare arayan, Fransız devriminin yıkıcılığına karşı yapıcılık ile cevap veren pozitivist felsefe, kendi reçetesi için Doğunun despotik yönetimlerini daha uygundur.

Batıda gelişen modern toplumların sorunlarına çözüm üreten sosyoloji, Türkiye'de modernleşmenin sancıları ve modernleşmeye dair reçeteler sunmaktadır. Tanzimat'la başlayan modernleşme, yüzyıllarca ötekimiz ve tarihsel mücadele aktörümüz olan Hıristiyan Batıya düvel-i muazzama demek zorunda kalarak, ona yetişmek için ortaya konan çabalar olsa da; Tanzimat, Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet döneminde aydınlar, yaşanan sürece Batılılaşmak demekten kaçınmışlardır. Erken Cumhuriyet döneminde, Türk sosyolojisi Türk modernleşmesini ölçmeye başlarken aynı zamanda sosyolojinin kavramları ile Türk Devrimleri tartışılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Cumhuriyete ve devrimlere ilmi bir zemin hazırlamanın peşine düşen aydınlar, Türk devrimine ideolojik bir zemin hazırlamıştır. Tartışılan konular, öncelikle Batıyı ve bizi tanımlayarak neden geri kaldığımızı açıklamaktır, daha sonra ise Türk devrimleri ile neyi başardığımız anlatılmıştır. Bu süreçte, modernleşmenin sanayileşme ve kalkınmaya indirgenmesi, pragmatist bir şekilde kısa yoldan Batılı olmayı mümkün kılmaktadır.

1980'lerden sonra üniversitelerdeki sosyoloji bölümlerinin çoğalmasıyla beraber, sosyolojinin alt disiplinlerinde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Sosyoloji alanında yüksek lisans ve dok-

tora yapan öğrencilerin sayısında artış olmuş ve İstanbul Üniversitesi tarafından yayınlanan Sosyoloji Dergisi başta olmak üzere diğer üniversiteler ve Sosyoloji Derneği tarafından yayınlanan sosyoloji dergileri ve diğer üniversitelerin sosyal bilimler ile ilgili çıkardıkları dergilerde sosyoloji ile ilgili çeşitli akademik çalışmalar neşredilmişir. Sosyolojik çalışmalar kır-kent sosyolojisi, siyaset sosyolojisi, aile sosyolojisi gibi birçok alanı kapsamaktadır. Daha sonra önem kazanan çevre ve afet sosyolojisi, toplumsal hareketler sosyolojisi gibi birçok alanda sosyolojik çalışmalar yoğunlaşmıştır. 1990'lı ve 2000'li yıllarda sosyolojik araştırmaların konusu kültürel çalışmalar kapsamında feminizm, toplumsal cinsiyet, kadın odaklı çalışmalara yönelmiştir. Kent ve mekân, medya, bilgi, popüler kültür (müzik, sinema), alışveriş, tüketim, eğlence gibi gündelik yaşam pratikleri, azınlıklar, göç, çocukluk, yaşlılık, gençlik gibi konuların da gündeme geldiği görülmektedir.

Evrensellik ve yerellik arasına sıkışmışlık olan Türk sosyolojisinin tarihsel değişim sürecinde Türk modernleşmesi ile nasıl biçimlendiği, akademi içinde ve akademi dışında entelektüellerin kendilerini daha rahat ifade ettiği dergiler çerçevesinde ele alınmıştır. Türkiye'de ise sosyoloji modernleşme, modernleşmenin sancıları ve nasıl modernleşeceğimize dair reçetelerin sunulmasıdır. Batıda sosyoloji modern insanın tarihi ve kültürü yarattığının bilincine varışı ve kendi elinden çıkan uygarlığın diyalektik bir dönüşle kendini belirlemesinin ve acı çektirmesinin trajik bilincidir.

Yerli bir sosyoloji geleneğini var mı?

Türkiye'de özgün bir sosyolojiden söz edildiğinde akla ilk gelen yerli kültür, Türkiye tarihi veya İslâm inancı olabilmektedir. Sosyolojinin modern Avrupa'da kurumsal icadı ve modern Türkiye'ye girişi, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküş dönemine denk gelmiştir. Bu olay, Avrupa'da farklı, Türkiye'de farklı gelişen sosyolojinin anlaşılmasında en önemli etkendir. Böylece Türkiye'de sosyoloji, zaten kendisinden alınma olduğu Avrupa'ya göreli

ve edilgen bir gelişme seyri izlemiştir. Nitekim ana fikri olumlu da olsa olumsuz da olsa bu bağlamda pek çok araştırma makalesi ve kitabı kaleme alınmıştır. Nasıl bir seyir izlemiş olursa olsun, Türkiye'de yüz yılın ardından üzerine konuşulabilecek bir sosyoloji geleneği vardır. Tarihi, ana eğilimleri, yöntemi ve temel sorun alanları üzerine konuşulabildiğine göre, bir Türk sosyoloji geleneği mevcuttur. Auguste Comte'un Tanzimat Fermanı'nın mimarı Mustafa Reşit Paşa ile mektuplaştığı literatürde kayıtlıdır.

Nasıl ki Weber Alman toplumuna, Durkheim Fransız toplumuna bakıp evrensel kabul görecek kavramlar geliştirdilerse sosyolojide bu yönde bir gelenek oluşturulabileceği fikri teoride mümkün olarak varsayılabilir. Yerli meseleler üzerine sosyoloji çalışmalarımız olsa da bunu batılı kuramlarla gerçekleştirdiğimiz bir gerçek. Söz konusu iddiayla işe koyulanlardan bağımsız olarak yerli sosyoloji geleneğimizden söz edecek olursak literature "mahalle baskısı" kavramını kazandıran Şerif Mardin'dir. Ancak onu, batılı kavramları "buraya" uyarlamakla yerli sosyoloji geleneği dışında görenler de vardır. Düşünce temeli büyük ölçüde doğu batı çelişkisi üzerine olan Kurtuluş Kayalı, edebiyat ve tarihte Kemal Tahir'in, sinemada ilk uluslararası başarıyı kazandıran Metin Erksan'ın ve sosyolojide Baykan Sezer'in izinde yol almıştır. Kurtuluş Kayalı, Türk sosyologlarının ana çabasının sosyoloji yapmak olduğunu fakat Türkiye'de sosyoloji yaptıklarını anlamamış göründüklerini düşünmektedir.

Türkiye'de köy olgusu üzerinde önemli fikirler ortaya koymuş ve eserler yazmış sosyologlar olarak Ziya Gökalp, Prens Sabahaddin, Mehmet Ali Şevki, Selahaddin Demirkan, Mediha Berkes, Behice Boran, Mümtaz Turhan, Mehmet Eröz, Nermin Erdentuğ, İbrahim Yasa ve Orhan Türkdoğan'ın görüşleri Türk sosyolojisi açısından önemlidir. Sosyoloji demek Batı'da modernlik, modernliğin sorunları ve çözüm önerileri demektir.

Modernlik ve ulus-devletin sorgulanması ve ulus öncesi kimliklerin kamusal alanda görünür olmaya başlamasıyla, ulus-devletin bilimi olan sosyoloji ulusun ötesindekini ve ulusun bileşenlerini tartışmaya başlamıştır. Cumhuriyet tam bir devrim olarak,

pozitivizmin "düzen içinde ilerleme-ittihat ve terakki" çizgisini ardında bırakacaktır. Jön Türklerin liderlerinden biri olan Prens Sabahattin de sosyolojinin bir başka kurucusu Le Play'in muhafazakâr-liberal yanını bize aktarır ancak liberalizmi Türk toplumuna pek sevimli gelmemiştir.

Türk sosyolojisi her daim yapısal-işlevselci, organik hülasa holistik ve pozitivist olmuştur. Akademide pek de tutunamayan, ancak akademi dışında oldukça rağbet gören Marksist sosyoloji de holistiktir. Türkiye'de Weberyen sosyolojiyi bir iktisatçı olan Sabri Ülgener'in açıklama modeli olarak kullanması ve Weber'i bize tanıtan Doğan Özlem'in bir felsefeci olması dikkat çekicidir. Weber'in anlamacı sosyoloji anlayışı bilim dışı gibi kabul edilmiştir. Toplumsal yapı geleneksel olunca holistik yaklaşımlar bize daha yakın gelmiş olmalıdır. Liberal toplumlarda aksiyonel yaklaşımlar ve bilimsel alanda daha demokratik yaklaşımların gelişmesi mümkün olabilir.

90'lardan itibaren Türk sosyolojisinde hermeneutik metinlerin hızla çevrilmesine rastlanılmaktadır. Geçmişi bilmemiz elbette sosyoloji açısından önemlidir. Ancak bugün hala tercüme yapılmadan sosyoloji olamayacağı tezi geçerliliğini korumaktadır. Ancak sevindirici gelişmelerde yok değildir. Sosyolojinin yönelimi artık genel olarak kapitalizmin tetiklediği modern toplumun kültürel sorunlarına ilişkindir. Modernlik eleştirilmekte, akılcılığın karşısında özgürlük vurgulanmaktadır. Türk sosyolojisinin pozitivist, holistik ve Marksist eğilimlerine oldukça yabancı liberal, aksiyonel ve yorumsamacı eğilimler gündemi kaplamıştır. Türkiye'de kapitalizmin yarattığı kültürel değişimler, daha yaygın olarak dergi çerçevesinde, bu kültürel analizlerin ilklerini yapmış olan eleştirel kuramcılar bağlamında, analiz edilmektedir. Türkiye'de sosyolojinin devletle bu kadar iç içe geçmesi, pozitivist sosyolojinin devletle olan teori-pratik mesafesini aşan bir durumdur. Din ve iktisat nasıl ki Türklerde devlet içredir, sosyoloji de devlet içre olmuştur.

Kendi sosyolojimizi üretebildik mi?

Kendi sosyolojimizi tam olarak ürettik demek henüz erken görünüyor. Ancak bazı çalışmalar da gözden kaçmamalıdır. Mesela Erol Güngör, modern bilinç ile geleneksel bilinç arasında bir uzlaşım aramaktadır. Güngör, *Kültür Değişmeleri ve Milliyetçilik* adlı eserinde kültür milliyetçiliğine ilmi bir zemin araması itibariyle Ziya Gökalp'i hatırlatmaktadır. Bu milliyetçilik Osmanlının modernleşmesi ile birlikte başlayan millet ve devlet yabancılığını aşmaya çalışır. Ulusu devleti ile barıştırmaya aynı anlam dünyasını paylaşmaya davet eder. İbrahim *Kafesoğlu* da *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri (1966)* adlı eserinde benzer sorunları ele almaktadır.

Türkiye'de önce modern Avrupa'nın, sonra ise Amerika'nın sosyoloji ve sosyal bilimlerdeki özgünlüğü ve ileriliği, bu coğrafyaların dünyada elde ettiği ekonomik, askeri ve siyasi nüfuzlara koşuttur. Bu arada sosyolojik geleneğin özgün ve özerk olmayışının tek gerekçesi Türkiye'nin güçlü olmayışı da değildir. Ülkede akademi dışında onu tetikleyen ve koşullandıran yeterince sivil bir entelektüel yaşamın olmayışı ve bu yöndeki uğraşların da toplumsal köken ve tarihe yabancı oluşları, en az Türkiye'nin dünyada güçlü olmayışı kadar etkili bir faktördür. Hatta din sosyolojisinden hareketle İbn Haldun gibi modern öncesi düşünürlerin fikirlerine dönen yazarların söylemleri bile bazen sivillikten yoksun görünebilmektedir, çünkü insani ve toplumsal geçerliliği olan bir güncelliği yakalayamamaktadırlar.

Türkiye'nin daha iyi ve daha insancıl bir toplum özlemini karşılayabilmesi için, sosyolojiye ve iyi yetişmiş sosyologlara her zamankinden daha fazla ihtiyacı vardır. Böylesi bir ihtiyacın karşılanmasının koşulu, öncelikle yetkin bir sosyal bilim olan sosyolojinin toplum ve devlet nezdinde yeterince tanınmasının koşullarını oluşturmaktır. Ancak bu sayede sosyoloji hak ettiği yere gelebilir ve toplum için kalıplaşmış yarar sağlayabilir. Sosyolojinin yeterince ve doğru bir şekilde tanınmasının, hak ettiği değeri kazanmasının birincil yolu, üniversitelerdeki sosyoloji bölümlerinin

ve sosyoloji öğrencilerinin sayılarının niceliksel olarak çoğaltılması değil, niteliksel olarak onun kurumsallaşmasını sağlamaktır. Sosyolojinin kurumsallaşması, onun öncelikle bilimsel gerekliliklerinin anlaşılması ve mesleki bilincin gelişmesiyle mümkündür. Mesleki bilincin gelişmesi ise ancak eğitimde sosyolojinin varlığını kabul etmekle sağlanabilir. Bununla da kalmayıp sosyolojiyi kendi kültürümüzü anlatan, kendi kültürümüzün sorunlarını saptayan ve çözüm üreten bir hale getirebilmek de en az sosyolojik eğitimi sağlamak kadar gereklidir.

Kapitalizm ve küreselleşme!

Küreselleşen kapitalizm, Türkiye'ye muhafazakâr çevrenin kodları ile girdiğini söylemek abartı olmaz sanırım. Modernleşme sivil topluma yayıldı ve bu noktadan itibaren Türkiye'de denetimli modernleşme aşılmış oldu. Kapitalizm ile zenginleşen yeni sınıf kendi sosyolojisini de yarattı. Batılı sosyolojilere en fazla duyarlı olan Nilüfer Göle, Binnaz Toprak gibi Boğaziçili hocalar muhafazakâr-modernleşmenin biçimleri, kimlik ve görünümleri üzerine çalışmalar yürüttü. Batı-dışı modernliği tartışmaya başladık. Modernleşme değil küreselleşme artık Türk sosyolojisinin temel tartışma konusu olmaya başladı.

Bu kadar siyasete gömülmek, sivil toplumun acılarını dillendirememek, yaftalanmak, iç sansür, akademik atamaların nicelleşmesi, niteliğin azalması, heyecanla bir aşk olarak bilim yapmak değil, para için memuriyet yapmak, saatlerce derslerde ömür tüketmek, öğrenci kalitesinin gün geçtikçe azalması, *nbr- slm-mrb* gibi kısaltılmış bir şifre ile iletişim kuran öğrencilere Türkçe okutamamak, en önemlisi de kişisel biat ya da burun sürttürmek, evrensellik ve yerellik arasına sıkışmışlık Türk sosyolojisinin temel sorunları olarak karşımızda durmaktadır. Türk sosyolojisinin kuramsal tartışmalardan önce etik sorunlarını tartışması gerekmektedir.

Türk sosyolojisinin Cumhuriyetin ilan edildiği tarihten bu yana büyük ilerlemeler sağladığını ifade etmek yerinde olacaktır.

Ancak ilk etapta Batı sosyolojisinin kıskacında kalmış bir sosyolojiden bahsedildiğinde bu sürece gelmenin çok da kolay olmadığının altı çizilmelidir. Bu dönemlerde Türk sosyolojisinin yeni bir tahayyül geliştirememesinin temelinde kuşkusuz kendine has birçok neden bulunmaktadır. Sosyoloji bölümleri başta felsefe, tarih, psikoloji ve edebiyat olmak üzere pek çok alandan etkilenmiştir. Bu etkilenmeler yeni araştırma mecralarını meydana getirmiş olup Türk sosyolojisinin araştırma sahasını epeyce geliştirmiştir.

Türkiye'yi ve Türk coğrafyasını ilgilendiren konulara olan eğilimin artması da sosyolojinin gelişimine oldukça katkı sağlamaktadır. Bugün Türkiye'deki üniversitelerin sosyoloji bölümlerinin geniş bir aralıkta çok farklı sahaları ve konuları bilimsel bir disiplin etrafında çalışabilecek kurumsal yapılanmaları mevcuttur. Bu gelişmeleri Türk sosyolojisinin geleceğine önemli bir imkân olarak görmek gerekir. Sosyolojin üstlendiği görev, gündelik yaşamı sürdürmeye yardım eden sıradan bilgilerden ya da kendi bireysel deneyimlerimizden yola çıkarak yerine getirilebilecek bir görev değildir. İnsanlar ve hatta devletler, kendi bilinçlerinden hareketle sosyal sorunların nedenlerini ve sonuçlarını kavramakta başarılı görünmemektedirler. İnsan eylemleri, hiç beklenmedik çeşitli sonuçlar ortaya çıkartmaktadır. Günlük ilişkiler pratiğinde bile doğru davranış biçiminin hangisi olduğu çoğu zaman kestirilmemektedir. Sosyolojinin söz konusu süreçteki katkısı, bize daha iyi ve daha bütüncül bir anlayış kazandırarak, bizi kendi hayatlarımızı şekillendirmek açısından daha güçlü bir konuma ulaştırmaktır.

Türk Maarifi!

Türk maarifi için eğitim felsefesi gibi eğitim sosyoloji alanı da ihmal edilen veya yeteri kadar önem verilmeyen alanlardan biridir. Eğitimde hala aktarmacılık ve taklit geçerlidir. Türkiye'nin bütünüyle kalkınmasına, ilerlemesine karşı olanların eğitim ve öğretim anlayışına göre yapılan eğitim programları, toplumun tüm kesimlerini ve onların çıkarlarını temsil etmemektedir. Bu prog-

ramlar, ekonomiye egemen olan ve devlet yönetimini elinde tutan azınlığın çıkarlarına göre düzenlenmiştir. Kapitalizmin amacı da budur. Kapitalizm, kendi çıkarlarını korumak, egemenliğini sürdürmek ve bunalımlarını saklamak için ideoloji oluşturur ve bu ideolojiyi okul programlarına yansıtır. Kapitalizm, hedefe ulaşmak için bir araç olan eğitimi ve öğretimi, kendi ideolojisine göre biçimlendirir. Kapitalist bir toplumda eğitim ve öğretimin kuramsal çerçevesi, burjuva azınlık anlayışına göre oluşturulmuştur.

Bugünün Türk eğitim sistemi pragmatistliği, deneyciliği, girişimciliği özendirip, toplumsal ve tarihsel mirası yadsımaktadır. Bu yanlış eğitim anlayışı yerine, toplumsal gerçeğe uygun, bedensel ve düşünsel alanları bir araya getiren, çocuğun duygusal, düşünsel ve duyusal gelişimini hızlandıran çokyönlü bir eğitim sistemi kurulmalıdır. Unutulmamalıdır ki, bir toplum ne kadar çok gelişmişse o kadar büyük bir toplumsal mirasa sahiptir. Toplumsal mirası, bilgi ve deneyim birikimi olarak tanımlamak mümkündür. Üstelik bu toplumsal mirası daha da geliştirecek, ileriye götürecek olan bugünün çocukları, öğrencileridir.

Türkiye'nin kalkınmasını, bağımsız kalmasını, ileriye gitmesini sağlayacak yetenekli, zengin kişilikli yurttaşlar yetiştirmektir. Kendi toplumsal, tarihsel özellikleri, gerçekleri üzerine temellendirildiği iddiasını taşımaktadır. Bu tarihsel, toplumsal gerçeklerden hareket edilmediği için bugünkü sefaletin yaşandığı, başarılı olunamadığı, kalkınmanın sağlanamadığı iddiası vardır. Zira ülkede geçerli olan eğitim anlayışı kendi çıkarlarını, geleceğini değil, Batı çıkar gruplarının etkisinde, onların beklentilerine hizmet eden bir uygulama içerisindedir. Günümüzün Türk eğitim sistemi, eğitim politikaları, okul programları Batılı çıkar çevrelerinin yönlendirmesiyle, müdahaleleriyle belirlenmektedir.

Dünyada ilk sosyoloji kürsüsü 1903 senesinde Emile Durkheim tarafından Fransa'da kurulmuştur. Eğitim sosyolojisi çalışmaları naysa ilk kez belirgin olarak 1883 senesinde klasik sosyologlar arasında gösterilen Lester Ward'ın eserlerinde rastlanılır. Ward, eserlerinde toplumsal değişimle eğitim arasında bir ilişki olduğunu

vurgular. Daha sonra gelen Durkheim, Weber, Marx, Demolins, Dewey (daha çok bir eğitimci) gibi pek çok önemli sosyolog çalışmalarında eğitime yer vermiştir. Toplum ve bilhassa toplumsal değişimle ilgilenen herkes için eğitim -kaçınılmaz olarak- irdelenmesi gereken bir alan olmuştur. Toplumun en önemli parçalarından biri olan eğitim de buna bağlı olarak aktarmacı, uyarlamacı bir perspektifle incelenmiş ve maalesef Türkiye'nin sosyal yapısını doğrudan şekillendirecek hareketlerde bulunulmamıştır. Yürürlüğe giren projeler uzun soluklu olamamıştır. Ethem Nejat, Prens Sabahattin Bey, Ziya Gökalp, Satı Bey, İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve İsmail Hakkı Tonguç'un eğitim alanındaki düşünceleri günümüz eğitim sorunlarına cevap verecek durumda değildir.

Tanzimat'la başlayan modernleşme girişimleri ve cumhuriyetin ilanıyla katlanan Batı aklı güzellemeleri dönemin önemli düşünürlerini de etkisi altına almıştır. Esasında Türkiye'de eğitim, sosyolojinin diğer pek çok alt disiplinlerine nazaran belli bir ilgiyi üzerinde toplamıştır. Ancak gerek ülkenin içinde olduğu siyasi, ekonomik buhran gerekse de özgün bir inceleme, araştırma literatürüne sahip olunmaması üretilen fikirlerin etkisiz ve geçici olmasına sebep olmuştur. Birçok çalışma teori olarak kalmış, maddi yetersizlik ve karışık siyasal atmosfer sebebiyle yürürlüğe koyulamamıştır. Günümüzde hâlâ sıkça eleştirilen ve bir türlü sabit, sürdürülebilir hale getirilemeyen eğitim, geçmişte eğitim alanında yaşanan ve kalıcı bir çözüme ulaştırılamayan sorunların etkisi altındadır.

Sonuç ve öneriler

Eğitim olgusu, insanlığın tarihi kadar eskidir. En eski dönemlerden günümüze kadar gelen süreçte, eğitime yönelik olumlu ve olumsuz deneyimlere bakıldığında şimdinin ve yarının ihtiyaçlarını giderebilecek vizyoner eğitimi planlamak basitleşecektir. Bunun için eğitim ile toplum arasındaki ilişkiler tarihsel bir bakış açısıyla incelenmeli ve uygulamaların günümüze ışık tutabilecek tarafları iyi irdelenmelidir. Muhakkaktır ki eğitime dair geliştiri-

len yeni metot ve uygulamalar tarihsel ve kültürel temellere dayandığında kabullenilmesi ve hayata geçirilmesi de o derece kolay olacaktır.

20. Yüz yılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde toplumun farklılıkları ve bunların uyumuyla ilgili yaşanılan sorunların sonucunda ortaya çıkmıştır. İlk olarak toplumdaki uyumsuzluğu eğitim yoluyla düzeltilebileceği için eğitim sürecinde yer alan kişilerin ilişkisini incelemek ve bu sorunlara çözüm üretmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Fakat bu bilimin Türkiye'de kullanılması daha sonraki devirlere denk düşer çünkü ülkemizde bu kadar katmanlı bir yapı yoktur ve bu kadar toplumsal çatışmalar yaşanmamıştır. Türkiye'de ilk olarak öğretmen okullarında ders olarak ve daha sonrasında eğitim fakültelerinde ders olarak yer almıştır.

Günümüzde modern eğitim doktrinleri yeniden tanımlanırken, eğitim tarihi de yeniden yazılmakta ve eğitimin niteliği ile ürettiği insan tipi arasındaki ilişki yeniden sorgulanmaktadır. Birkaç yıl öncesine kadar eğitim tarihçilerinin üzerinde büyük ölçüde fikir birliğine vardıkları temel görüş erken dönem batı Avrupa'sında her ne kadar, bugün sadece modern İtalya sınırları içinde kalan bazı çok sınırlı coğrafi bölgelerde ve kuzey İngiltere'nin belli bölgelerinde dinle birebir ilişkisi bulunmayan klasik Roma geleneğinin bir şekilde uzantısı olarak görülebilecek seküler eğitim ve eğitim kurumlarının geleceği sorgulanmaktadır.

Osmanlı aydın ve yöneticilerinin eğitim sistemindeki reformlara askeri eğitimden başlamaları anlaşılır bir politika olmakla birlikte bu; klasik medrese kurumlarının yanında ikinci bir kültür havzası oluşturan "batı değerleriyle" donatılmış kurumlar ihdas etmek demekti. Bu süreç uzun vadede Osmanlı devletinin bütün alanlardaki başarısızlıklarının geleneksel medrese eğitim sistemine fatura edilmesine yol açacaktı. Aydınlanma felsefesi kaynaklı batı düşünce sistemiyle kurulan okullar sadece eğitimde ikilik oluşturmakla kalmıyor, aynı zamanda her topluma özgü olması gereken eğitim felsefesinin de "dışarıdan" ithal edilmesine sebep oluyordu. Türk eğitim sistemi de kendi tarihi kaynaklarından re-

ferans alıp günün koşullarına uyarlayabilme yeteneğini gösterirse; toplumu daha önceleri olduğu gibi insanlık zirvelerine çıkarabilir.

Eğitimin tarihi sürecine baktığımızda tarihin her döneminde toplumların yaşantı tarzları, çevre şartları, inandıkları dinin etkisinde kaldıklarını görmekteyiz. İlk çağlarda gerek Avrupa'da gerekse Orta Asya Türk topluluklarında cesur ve kahraman insan profili yetiştirilmeye çalışılmıştır. Dinlerin dünya sahnesine çıkmasıyla dinin emirleri doğrultusunda tanrıya ve dini yetkililere bağlı insan yetiştirilmeye başlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet eğitimine aktarılan miras göz önüne alındığında eğitimde çok önemli gelişmeler gerçekleştirildiği ve önemli deneyimler kazanıldığını göz ardı etmemek gerekmektedir. Buna rağmen Eğitimde nicelik ve nitelik sorunları her dönemde varlığını sürdürmüştür. Sosyolojide eğitim, çalışmaların az bir kısmını oluşturmakla birlikte, yine de, eğitimin toplumun işleyiş ve biçimlenişindeki önemi bakımından ele alınmıştır. Düşünceleri ve kavramları, toplumda eğitimin rolü ve çağdaş eğitim sosyolojisinin gelişmesinde yardımcı olmuştur.

Eğitim milli, yerli ve ülkenin durum ve şartları göz önünde bulundurularak pedagojik olarak tasarlanmalıdır. Bireye sorumluk yükleyen, özgüvenli, müteşebbis ruhlu ve sağlam karakterli şahsiyet yetiştirmeye matuf bir eğitim ve öğretim programı geliştirilmesi elzemdir. Bu program hiyerarşik olarak üniversiteden başlayıp okul öncesine kadar tavandan tabana yayılmalıdır. Türkiye'nin en önemli meselesi üniversite meselesidir. Öğretmen yetiştiren kurum olan eğitim fakülteleri öncelik ve özellikle yeniden bu programa uygun yapılandırılmalıdır. Öğretmen yetiştirmek amacıyla acılan maalesef Ak Parti döneminde kapatılan öğretmen Anadolu liseleri tekrardan açılmalıdır. Ardından üniversite seviyesinde eğitim fakülteleriyle eş güdümle çalışan veya yüksek lisans şeklinde öğretmen akademisi de behemehâl kurulmalıdır.

KAYNAKÇA

Akyüz, Yahya. Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 – M.S. 2011. Ankara: Pegem Akademi, 2011.

Akyüz, Yahya. Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2006). Ankara: Pegem Yayıncılık, 2006.

Aytaç, Kemal. Avrupa Eğitim Tarihi & Genel Bir Bakış, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2009.

Aytaç, Kemal. Avrupa Eğitim Tarihi. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.

Baltaçıoğlu, İsmail Hakkı. İçtimai Mektep, Ankara: Türkiye Maarif Vekilliği Yayınları, 1942.

Bilhan, Saffet. Eğitim Sosyolojisi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1996.

Binbaşıoğlu, Cavit. Eğitim Düşüncesi Tarihi. Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 1982.

Binbaşıoğlu, Cavit. Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi. Ankara: Anı Yayıncılık, 2009.

Doğan, İsmail. Eğitim Sosyolojisi Dün, Bugün, Yarın, Ankara: Nobel Yayınları, 2012.

Doğan, Süleyman. Rektörlerin gözüyle üniversitelerimiz. İstanbul: Akıl fikir Yayınları, 2016.

Eskicumalı, Ahmet. Eğitim ve Toplumsal Değişme: Türkiye'nin Değişim Sürecinde Eğitimin Rolü, 1923-1946. Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi, 2003.

Ergün, Mustafa. Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi, Ankara: Pegem Akademi, 2018.

Ergün Mustafa. Eğitim sosyolojisine giriş. Erişim: http://www.egitim.aku.edu.tr/egsos.pdf, 1997

Ergun, Mustafa. Eğitim ve Toplum, Malatya: İnönü Üniversitesi Basımevi, 1987.

Ergün, Mustafa. Eğitim Sosyolojisi,1985

Gül, Ahmet. Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l Hadîslerin Yeri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

Inkeles, A. "Sosyolojinin İlgilendiği Konular", **Sosyoloji Yazıları** İçinde, Bursa: 1983.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi/Edebiyat.kmu.edu.tr

Kösemmihal, Nurettin Şazi. Sosyoloji Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1974.

Keskinkılıç, Kadir. Eğitim Bilimine Giriş. İstanbul: Sempati Yayıncılık, 2006.

Makdisi, George. The scholastic method in medieval education: An inquiry into its origins in law and theology. Speculum, 1974.

Miller, Ron. A Brief History of Alternative Education, www.educationrevolution.org/history, 2007.

Özer, Niyazi. Eğitimin Tarihsel Temelleri. İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ders Notları, 2010.

R.Merton, S.Bloom, N.Rogoff . Studies in the sociology of Medical Education, Bureau of Applied Social Research, New York: Colombia University,1956.

Raymond, A. Toplumbilim Düşüncesinde Ana Akımlar: Pareto, Weber, Durkheim , Ankara: 1973.

Robert, J.Havinhurst. The sociology of Education in Becoming an Educator, Boston, 1963.

Sağ, Vahap. Toplumsal Değişim ve Eğitim Üzerine, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2003.

Sönmez, Veysel. Eğitim Felsefesi. Ankara: Anı Yayınları, 2008.

Şişman, Mehmet. Eğitim Bilimine Giriş, Ankara: Pegem Akademi, 2011.

Taşdemirci, Erkutay. "Türklerde Eğitim". Türk Düşünce Tarihi. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2001.

Tekeli, İlhan. Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, 1980.

Tezcan, Mahmut. İbn Haldun'un Eğitime İlişkin Görüşleri, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1981.

Tezcan, Mahmut. Eğitim Sosyolojisi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1985.

Tozlu, Necmettin. Eğitimden Felsefeye. Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 2014.

Ülken, Hilmi Ziya. Eğitim felsefesi. İstanbul: Ülken Yayınları, 2001.

Zincirkıran, Mehmet. Sosyoloji, Bursa: Dora Basım Yayın, 2018.